

Földes Tibor:
Kontextus és tárgy

A természetes nyelv úgy van megalkotva, hogy a lehetséges emberi tapasztalat teljes tárházát képes legyen kifejezni. Legalábbis ezt feltételezem a jelen tanulmány kedvéért. Annyi azonban bizonyos, hogy a nyelvhasználatunk bámulatos rugalmasságot mutat. Például meglehetősen „keveset” kell tudnunk a minket körbevevő világ tárgyairól ahhoz, hogy beszélni tudjunk róluk. Ha más nem, az „Ez a valami ott van”, bizonyos értelemben apriori, bár nem szükségszerű mondat is megteszi egy tárgyról szóló (*de re*) tudás kifejezésének. Úgy tűnik, a nyelvi kifejezőeszközök egy bizonyos osztálya, jelen esetben az indexikusok és a demonstratívumok, szemantikai struktúrája olyan, hogy „kódolja” azt az alapvető rugalmas köteléket, amely a tapasztaló szubjektumot a világhoz köti. A fenti mondat által kifejezett proposíció megragadásához ugyanis sem nem szükséges, sem nem elégséges feltétel, hogy tudjuk a tárgy és a szubjektum tér-idő koordinátáit, a tárgy mibenlétét vagy a tapasztalat bármely egyéb szubjektív deskriptív tartalmát.¹ Egyszerűen a tárgy és a tapasztaló személy egy kontextusban való jelenléte szükséges a demonstratív referáláshoz.²

Frege *A gondolatban* részletesen tárgyalja azt a problémát, hogy a referálás nem vezethető vissza a szubjektív képzetekre :

„Két lehetőség van. Ha elértem a szándékomat, ha a „az a hárs” kifejezéssel megjelölök valamit, akkor nyilvánvalóan tagadnunk kell azt a gondolatot, amelyet az „az a hárs az én képzetem” gondolat fejez ki. Ha viszont a szándékom kudarcot vallott, ha csak látni vélek, de valójában nem látok, ha ily módon „az a hárs” üres, akkor szándéktalanul és akaratlanul a költészet területére tévedtem. Ez esetben sem annak a mondatnak, hogy „az a hárs az én képzetem”, sem annak

---

1 Az erre vonatkozó példákat és gondolatkísérleteket lásd. Perry (1977/1993), Perry (1979/1993), Lewis, D. (1979), Stalnaker (1981), Bozickovic (1995)

2 Ez az, amit Bozickovic (Bozickovic (1995) 16.o) könyvében a demonstratívumok által kifejezett Gondolat tárgy-függésének nevez, amely erős értelemben azt fejezi, hogy a demonstratív Gondolat birtoklásához a szubjektumnak meg kell felelni a Russell-princípiumnak. Ez nem tesz mást, mint hogy a szubjektumnak nem lehet Gondolata valamely tárgyról, ha csak nem tudja melyik az a tárgy. Ehhez persze el kell tudnia különíteni a röbbi tárgytól. Az erős értelmezés ellenfelei szerint, két fenomenálisan azonos tapasztalati szituációban demonstratívumok által kifejeződő Gondolat ugyanaz lehet, még ha a tárgy eltérő is. Ezt az erős tárgy-függés tézis tagadja. Mint azt majd később látjuk, hogy mit értünk itt fenomenálisan azonos szituáción, korántsem mentes a filozófiai kérdőjelektől. (Persze a jelen esetben nem vesszük figyelembe egy képmás által történő, vagy írásban rögzített elhalasztott (deferred) demonstratív és indexikus nyelvhasználatot.)

a mondatnak, hogy „az a hárs nem az én képzetem”, nem igaz a tartalma: mert mindkét esetben hiányzik a tárgy, amelyről szól.” (Frege 2000 205.old.)

Látható tehát, hogy az arra a bizonyos tárgyra való referálás sikerességét a minket körülvevő világ objektív szerkezete biztosítja.

Ezzel összhangban áll John Perry³ allegóriája is. Mihály arkangyálnak és feltételezett leleményes segítőtjének, Penelopénak, az indexikus hit szerkezete (ezen túl indexikusok alatt értve a demonstratívumokat is) arra szolgál, hogy megoldják azt az Isten által rájuk rótt feladatot, hogy az ember propozicionális hiteit összekapcsolja annak tapasztalatával és cselekedetével. Penelopé egyszerű ötlete a következő: vegyük egy személyt, mondjuk Iván, privilegizált *de se* hitét (i), és általánosítsuk a következő formára:

(1) Egy személy hite igaz, ha azt hiszi: „répa van l előtt”, ha répa van előtte.

Ezen általánosításra azért van szükség, mivel mindenkinek külön-külön beállítani hit és a tapasztalat kapcsolatát, még Mihályék számára is túlságosan hosszú (és valószínűleg unalmas) feladat lett volna. Továbbá minden ilyen relációnak külön nevet adni fölösleges. Azonban az se tűnik túl szerencsés megoldásnak, ha mindenki, amikor a saját cselekedetét ki szeretné fejezni, Ivánra referáljon. Így alkották meg az l általános indexikus hitet. Az ezt kifejező „Én”-nek a szemantikai szabályai pedig a következőként adhatóak meg:

i.Én kifejezi az i-t

ii. Amikor az Én-t használjuk, akkor az a használóra referál.

Az indexikusok, mint a kontextus-függő kifejezések paradigmatisztikus osztálya, különleges állatfaj a nyelvi kifejezések típusai közt. A jelentésük alapvető kapcsolatban áll az azt használó tapasztalati környezetével, bármilyen legyen is az.

Az indexikusok érdekes szemantikai tulajdonságai ezen felül fontos helyet biztosítanak számukra a nyelvfilozófia 20. századi történetében. Annak a két egy mástól nem független kritikai vonulatnak a keresztmetszetében helyezkednek el, amelyekben felbomlik a fregei Gondolat fogalom egysége, és amelyek kritikai lencse alá veszik a fregei és a neo-fregeánus gondolkodás karteziánizmusát. Egyrészt a jelentés klasszikus fogalma, amely egy entitásba csomagolja be a 'kognitív érték', a 'propozíció', és a 'propozicionális attitűd tárgya' fogalmakat, tarthatatlanná válik (legalábbis az indexikusokat tekintve). Másrészt, mivel az indexikusok direkt referenciális kifejezések, részesei a Kripke-Putnam „fordulatnak”, amelynek kö-

3 Perry (1983/1993) 115.

szönhetően szétesik az egyértelműnek látszó „arany háromszög”⁴ az elképzelhetőség, a modalitás és a jelentés közt.

Kezdve az első problémával, Perry⁵ klasszikus példája a következő: Heimsonnak önazonosítási zavarai vannak, és azt gondolja magáról, hogy ő Hume. Frege *A gondolatban* az indexikusokat tartalmazó kifejezéseket úgy kezeli, mint amelyek „nem-teljes gondolator” fejeznek ki, és amelyeket a kontextus adott paramétereivel egészítünk ki. Perry érvel, ez nem tartható. Heimson és Hume is igazként hiheti, a kiegészített ((2)-es) mondatot, míg a (3)-asat csak Hume, így azok eltérő gondolatokat fejeznek ki. Az indexikusok nem-teljes kifejezésekként kezelése nem mutatja meg a (2) és (3)-as közti eltérést.

(2) Az Értekezés írója Hume.

(3) Én vagyok Hume.

De az se tűnik filozófiailag helyesnek, hogy minden E/1, személyes hiter közölhetetlen, különleges hozzáférésű hitként kezeljünk. Bizonyos szempontból, amikor a (3)-as mondatot, mind Hume és Heimson kiejti, ugyanazt értik alatta, bár eltérő propozíciókat állítanak. Perry megoldása a problémára az, hogy eloldja egymástól az értelem (ezt később hit állapotnak nevezi)⁶ és a gondolat (propozíció) fogalmát, amelyet expliciten megfeleltet a kaplani karakter/tartalom⁷ distinkciónak.⁸ Az előző meghatározza az adott kontextusra nézve a referenciát, míg az utóbbi a demonstratív értékének és a fregei nem-teljes gondolatnak az együttese.

Kaplan számára a *Demonstrativumok*ban a megkülönböztetés elsődleges célja, hogy az indexikusokat a direkt referencia elméletben kezelje. Ahhoz, hogy ez koherensen kivitelezhető legyen, két szemantikai jelenséggel kell egyszerre számolni: egyrészt meg kell magyarázni a kifejezések kontextusfüggőségét, másrészt a kontrafaktuális kiértékelésekben megfigyelhető állandó tartalmát. Ehhez megkülönböztet két szemantikai értéket, amelyek az indexikusok megértéséhez szükségesek. Egyrészt a karaktert, amely bármely kontextus számára (és a demonstrativumok esetében az adott demonstráció számára az adott kontextusban⁹) meghatározza, mire referál. A kontextus formálisan különböző paraméterekkel (ágens, idő, pozíció, világ) van reprezentálva. Az „Én” esetében, amire ez a kifejezés referál, mindig

4 Chalmers kifejezése. Lásd. Chalmers (2006) 55.

5 Perry (1977/1993) 17.

6 Perry (1979/1993) 49.

7 Perry (1977/1993) 22.

8 Lásd. még ehhez Kaplan (1989a) 532.

9 Egyenlőre nem tárgyalom a kaplani megkülönböztetés az igazi demonstrativumok és az indexikusok közt. Később még sor kerül rá.

a kontextus ágense lesz. Ez többé-kevésbé az intuitív nyelvi jelentésének felel meg. Másrészt elkülöníthetjük a tartalmat, amely az adott körülmények közt kiértékelődik a kontra-faktuális szituációkban. Ez feleltethető meg a fregei jelentésnek. A két szemantikai érték így két külön függvénnnyel ábrázolhatjuk.

i Jelentés+Kontextus→ Intenzió

ii Intenzió+Lehetséges Világ→ Extenzió

A kaplani elmélet szerint az indexikusok állandó tartalommal rendelkeznek, vagy másképpen, szinguláris proposíciót fejeznek ki. Miért a szinguláris proposíciót? Vegyük az alábbi mondatokat:

(4) Én létezem.

(5) □ Én létezem.

A (4) mondat, az indexikus karakterének, és az indexikusok logikájának következtében, logikailag érvényes. Mivel minden kontextus formálisan tartalmaz egy ágenszt, ezért az adott mondat bármely megjelenése¹⁰ esetén igaz lesz. Azonban ez a szükségszerű operátorral ellátott változatra már nem áll. Kiértékelhető kontra-faktuális szituációban, amelyben nem létezem. Az adott szituációban lényeges, hogy az „Én” alatt ne a kontra-faktuális kontextus ágensét értsük. Tehát az „Én” direkt referenciális. El kell különíteni a kontextus „deskriptív” vonatkozásait, amelyek alapján meghatározzuk a referenciát, és annak a tartalmát. Erre alkalmas a szinguláris proposíció. Benne a szinguláris terminus helyén a tárgy áll. Mint azt írja:

„Ne úgy gondold a proposícióra, mint lehetséges világok halmazára, hanem inkább, mint strukturált entitásokra, amelyek azon mondatokra hasonlósákok, amelyek kifejezik őket. A szinguláris terminus minden megjelenésére lesz egy megfelelő konstituens a kifejezett proposícióban.” (Kaplan (1989 a) 494. old.)

Ez a konstituens maga a tárgy lesz. Kaplan számára ebben érhető tetten a direkt referencia és a merev-jelölés különbsége. Az *Utógondolatokban* a direkt referenciát a merev-jelölés mélystruktúrájának nevezi.¹¹ Értelmezésében a merev-jelölés kriplei definíciója,¹² ugyanúgy érvényes lehet szükségszerű deskriptív kifejezé-

10 Kaplan (Kaplan 1989b 584.) a megjelenés (occurrence) kifejezést használja a megnyilatkozás (utterance) helyett. A megnyilatkozás a beszéd-aktushoz tartozik, ami időben zajlik. Ahhoz, hogy a demonstratívumok logikája működjön idődennek kell lenniük.

11 Kaplan (1989b) 570.

12 „...egy merev jelölő mereven jelöl egy bizonyos tárgyat, ha mindenütt azt a tárgyat jelöli, ahol létezik, és ha ez a tárgy szükségszerűen létező, a jelölőjét erősen merevnek nevezzük.” (Kripke (2007) 31.)

sekre, amelyek nem fejeznek ki szinguláris proposíciót.¹³ Az utóbbiban valamifajta metafizikai többlet van a merev-jelöléshez képest. Kaplan számára a tulajdonnevek is direkt referenciálisak, csak azok karaktere, szemben az indexikusokkal, állandó. Az indexikusok esetén viszont:

„Vannak szemantikai szabályok, amelyek meghatározzák a referenciát minden egyes használati kontextusban – de ennyi az egész. *A szabályok nem adnak egy komplexumot, amely együtt a kiértékelési körülményekkel egy tárgyat adnak. Csak egy tárgyat adnak.*” (Kaplan (1989 a) 495.old.)

Így a minimum követelmény egy formális elmélettől arra vonatkozóan, hogy ezt kezelni tudja a kettős indexálás.¹⁴ Azonban Kaplan számára a két-dimenzió, amit előbb fölváztunk, jobban kifejezi a filozófiai mondanivalót: amint a tárgy meghatározott egy adott kontextusban, a további kiértékelés erről fog szólni. Ezzel áttérünk az indexikusok második karakterisztikumára: a modális logika szempontjából a szinguláris terminust tartalmazó kifejezések ugyanazokat a jelenségeket produkálják, mint Kripkénél a merev-jelölők. Velük ugyanúgy előállíthatóak olyan állítások, amelyek esetlegesek, bár aprioriak, és az inverzük, vagyis amelyek szükségszerűek, de aposzterioriak. Az előzőre remek példa a (4)-es mondat, de ugyanígy megfelel az „Itt vagyok most” kijelentés is. Az aposzteriori szükségszerű receptje csupán annyi, hogy az azonossági állítás két argumentum helyére direkt referenciális terminust teszünk. Ha egy ilyen állítás igaz, akkor szükségszerűen igaz (pl.: (6)).

(6) Dthat¹⁵ (a legnagyobb macska a világon) = Dthat(a bátyám macskája)

A kripkei lecke az efféle mondatok kapcsán az, hogy ellentétben a korábbi feltételezésekkel, az aprioritás és a metafizikai modalitás korántsem kapcsolhatóak egyértelműen össze, ha egyáltalán összekapcsolhatóak. Ám ez komoly nehézséget okoz a klasszikus racionalista modális episztemológiának. Vegyük az elképzelhetőség fogalmát.¹⁶ Tegyük föl, „hogy p”, és elképzelhető, „hogy p”, akkor nem apriori,

13 Kaplan példája : $A \cap [(hó vékony \ \& \ n = 9) \vee (\sim hó vékony \ \& 22 = n + 1)]$ (Kaplan (1989 a) 494.)

14 Lewis (Lewis (1980/1998)) érvel amellett, hogy nem feltétlenül szükséges a két-dimenzió feltételezése, hanem egy komplex függvényé, amely a kontextus és index párokhoz rendel igazságértéket. (az index olyan változtatható vonása a szituációnak, amely nem feltétlenül egyezik meg a kontextus adott vonásával). Lewis szerint a két alternatíva lényegében ugyanaz. Lásd. még ehhez Recanati (Recanati (2007) 104-119.)

15 A Dthat Kaplan által mesterségesen létrehozott intenzionális operátor, amely a hatókörébe eső leíró kifejezést direkt referenciálissá teszi. Például a Hesperus = Dthat (este legfényesebb égitest) mondat szükségszerűen igaz. Az ezzel felmerülő problémákat lásd. Salmon (2002).

16 Lásd. Gendler-Hawthorne (2002) 32.

„hogyan nem p”. Ha lehetséges „hogyan p”, akkor nem szükségszerű, „hogyan nem p”. Az intuitív kép, amely összefüzi egymással az elképzelhetőséget a lehetőség metafizikai fogalmával, felbomlik. Olybá tűnik, hogy a két tag, apriori és szükségszerű, mintha felcserélhető volna egymással. Klasszikus megfogalmazásban: ami apriori az szükségszerű és viszont. A szükségszerűség fogalma alapján az állítás minden lehetséges világban igaz, akárhogyan is alakul a világ. Valami hasonlót állít az aprioritás az episztemé világában: valamiről tényleges tapasztalat előtt eldönthető, hogy igaz. Kripke említi, hogy a két szféra, az episztemikus és a metafizikai modalitás azonosításának alapja az a távolról sem problémamentes episztemológiai feltételezés, hogy a lehetséges világállapotokról szerzett modális intuíciónk transzparens. Azonban például a szükségszerű¹⁷ aposzteriori ítéletek tipikusan ki vannak téve a modális tévesztésnek. Az ismeret szempontjából lehetségesnek tűnik az a metafizikailag lehetetlen tényellentétes szituáció, amelyben az azonossági állításba állított koreferens nevek és egyéb direkt referenciális terminusok hamis igazságértéket vesznek fel. Episztemológiai lehetséges világok közt vannak metafizikai lehetetlen világok is.¹⁸

Ezen klasszikusnak számító eredmények későbbi értelmezése számára az nyújt közös platformot, hogy az aktuális világ kitüntetettsége, és az arról való empirikus tapasztalat által szerzett tudás az, ami elvégzi a két szféra közti szelekciót.¹⁹ Howard Wettstein cikkében ezeket az eredményeket egyfajta wittgensteni anti-karteziánus „forradalomként” tematizálja. Mint azt írja:

„A dolgokkal való nyelvi kapcsolat – azaz a referencia - nem feltételezi a velük való episztemikus kontaktust.” (Wettstein (1989) 454.old.)

A morál a szemantikára nézve a következő: ahogy tárgyakról beszélünk, az sokkal inkább függvénye a beszélő számára nem transzparens naturalisztikus és szociálisan meghatározott nyelvtől független tényeknek, semmint annak a jelentős szerepnek, amelyet Frege a kognitív értéknek szánt.²⁰ A „jelentés egyszerűen nincs a fejünkben.” (Putnam (1975) 227.old.) - szól a putnami jelszó.

¹⁷ Kripke (2007) 22.

¹⁸ Nathan Salmon mellett érvel (Salmon (1989)), hogy a világ állapotairól szóló lehetett volna intuíciónk modellálására a klasszikus S5 és S4 modális rendszer nem felel meg, mert tartalmazza az alábbi axióma-sémát:

$\Box p \rightarrow \Box \Box p$

Véleménye szerint fel kell tételeznünk aktuálisan metafizikai lehetetlen világokat, amelyek lehetséges, hogy lehetségesek. Ebben az esetben az elérhetőségi reláció nem tranzitív.

¹⁹ Lásd. erről Soames (2005 332.)

²⁰ Hasonlatos ez ahhoz, ahogy Kripke (1977) elkülöníti egymástól a beszélői és a szemantikai referenciát Donnellan attributív/referenciális határozott leírás elméletére válaszolva.

De mi a helyzet az indexikusokkal? Mint azt említettük korábban, ezek esetében úgy tűnik, mintha a beszélő episztemikus helyzete inherensen szemantikai probléma lenne. Kaplan az *Utógondolatok*ban a következőképpen elemzi a problémát:²¹ nyitva hagyja a kérdést, hogy a nevek esetében a meta-szemantika vagy a szemantika területére utaljuk-e a kauzális lánc kripkei elméletét, vagy a referenciát rögzítő leírásokat. Ha az utóbbit választjuk, mint azt később meg is tették, azt kell gondolnunk, hogy a nevek jelentésébe beletartozik a kauzális lánc leírása, vagy egy merevített határozott leírás.²² Ha azonban az indexikusok esetén a meta-szemantikai problémaként kezeljük a kontextus-függőséget, akkor elvitatjuk a szemantikai értékingadozás ellenére meglévő konstans jelentésüket. Kaplan egyfajta középutas megoldást ad, amelyben összeír a két eddig tárgyalt problémakör²³. Mint említettük, az indexikusok esetében külön kell választani a frege-i gondolatot (tartalom) azok kognitív szignifikanciáitól (karakter). A *Demonstrativumok* episztemológiai fejtegetéseiben Kaplan ezt a distinkciót megfelelően a kripkei episztemikus/metafizikai modalitás fogalom párnak.

„A logikai igazság [kaplani értelemben ez az apriori – FT] és az kontingencia hordozói különböző entitások. A karakter (vagy a mondat, ha (jobban) tetszik) az, ami logikailag igaz, minden kontextusban igaz tartalmat létrehozva. De a tartalom (a proposíció, ha tetszik) az, ami kontingens vagy szükségszerű.” (Kaplan (1989a) 539. old.)

Az episztemikus modalitás tágabb tartományát (a metafizikailag lehetetlen episztemikusan lehetséges világokat) remekül tudjuk magyarázni az indexikus kifejezések lehetséges kontextusainak indetermináltságával. Az „Én vagyok Hume” mondat szükségszerű vagy lehetetlen attól függően, hogy a kontextus olyan-e, hogy Hume mondja ki vagy nem, ami azonban a mondat esetleges megjelenésének faktumától függ. Az azonban kérdés marad, hogy ez a „káposzta is megmarad, és a kecske is jóllakott” megoldás, amelyben két külön szemantikai entitás felelős a kétféle modális szféráért, mennyire terjeszthető az indexikus kifejezések tartományán túlra.

Putnam *A „jelentés” jelentésében*²⁴ azt a jelenséget, hogy szavaink referenciájának „beazonosítása” nem az individuális mentális teljesítménynek, a jelentés klas

21 Kaplan (1989b) 574.

22 Például a két-dimenziós szemantika későbbi fejleményei (Chalmers, Jackson) ezekkel a deskriptivista stratégiákkal próbálkoznak. (Az előbbiről még részletesen lesz szó.) Lásd még ehhez Zvolenszky (2007)!

23 Wettstein értelmezésében (Wettstein 1989, 448.) Kaplan részese a fregei reprezentációs elméleti hagyománynak, amelyben a karakter, mint a prezentáció módja, megmarad.

24 Lásd. Putnam (1975) 271.

szikus megragadásának, hanem szociális és környezeti feltételeknek van alávetve, a jelentés egyfajta indexikusságának tudja be. Putnam valószínűleg az indexikusok frege-i elemzését veszi alapul, amikor arról ír, hogy a szemantákat nem különösebben zavarja, hogy esetükben a jelentés nem határozza meg egyértelműen az extenziót. Amikor a természetes fajtanevekre kiterjeszti az indexikusságot (és ezt egyben meg is felelteti a merev-jelölés doktrínájának)²⁵, két lehetőséget tart nyitva az iker-föld példák magyarázatára. Vagy azt mondjuk, hogy (a) a fajtanevek állandó jelentéssel rendelkeznek, de a jelentés nem határozza meg az extenziót (Lewis elmélete), vagy azt, (és ő emellett teszi le a voksát) hogy (b) az extenzió az, amely meghatározza a jelentést. A kettő közt csupán formális különbséget tételez fel.²⁶ Ha azonban az indexikalitás kaplani értelmét próbáljuk kiterjeszteni, úgy tűnik, mind (a)-ból, mind (b)-ból megörzünk valamit. Ennek lehetősége, mint majd látjuk, szöges ellentétben áll a putnami intenciókkal. Ez a kétutas megoldás ugyanis megőrizni látszik valamit abból, amit az elmefilozófiában szűk tartalomnak (narrow content) neveznek.

Ezt a kontextus-függő mentális tartalmat, amelyet az iker-föld példákban mind Oszkár, mind iker-Oszkár birtokol, annak ellenére, hogy a mentális tartalmak igazságértéke eltér, általában a kaplani karakterrel szokás párhuzamba állítani.²⁷ Mint azt fentebb indexikus hitek esetében is megfigyelhettük, ennek feltételezése jó alap Oszkárék viselkedési egyöntetűségének magyarázatára. Példának okáért annak ellenére, hogy hiteik propozicionális tartalma eltér, fürdenek a víz-szerű anyagban. Ez még nem feltétlenül mond ellent *A „jelentés” jelentésében* kifejtetteknek. Putnam ugyanis a tanulmány végén a jelentés normálformájának leírásában sztereotip leírásokat, mint elemeket tételez fel. Továbbá, ahogy azt Stalnaker és Chalmers²⁸ is kifejti, a szűk tartalom problémamezeje nem feltétlenül képezhető le az externalizmus-internalizmus téma horizontra. A probléma sokkal inkább az, hogy milyen mértékű konstitutív szerepet biztosít valaki a szűk tartalom számára a jelentés magyarázatában.

A két-dimenzionalitás kiterjeszthetősége mellett érvelők, többek közt Chalmers, meglehetősen nagyot, amelynek következtében szokás is a két-dimenzió technikai aparátusának ezen szemantikai értelmezését a leírás-elmélet²⁹ örökösének tartani. Ezen elméletnek az alábbi vonásait vázolhatjuk föl Soames alapján, amelyeket ő erős két-dimenzionalitásnak nevez:

25 Putnam (1975) 234.

26 Putnam (1975) 266.

27 Lásd. erről Stalnaker(1990/1999), Stalnaker(1993/1999)

28 Stalnaker(1993/1999) 221., Chalmers (2002/consc.b) 22.

29 Lásd. erről Soames(2005)

i. Minden kifejezéshez hozzárendelünk egy elsődleges intenziót és egy másodlagos intenziót.

ii. Egy kifejezés megértése abban áll, hogy tudjuk az elsődleges intenziót, amely aztán az adott kontextusban meghatározza a másodlagos intenziót.

iii. A tulajdonnevek és a természetes fajtákra vonatkozó terminusok szinonimák, kontextus-függő, merevített határozott leírásokkal.

iv. A szükségszerűség a másodlagos, míg az episztemikus modalitás az elsődleges intenzióra vonatkozik.

v. Nincs olyan proposíció, amely egyszerre lenne szükségszerű és aposzteriori vagy kontingens és apriori, mivel azokat két külön proposíció (elsődleges és másodlagos a fentieknek megfelelően) hordozza. Az ilyen feltételezése csupán nyelvi illúzió.

A két-dimenziós szemantika efféle interpretációiban az elsődleges intenzió kifejezéseink tartalmát adja meg, ha mondjuk az aktuális világ egy ténylegesen nem aktuális, w_2 lehetséges világ lenne. Tegyük föl, hogy a w_2 XYZ világ (ebben a vízhez hasonlatos anyag kémiai szerkezete XYZ). Ekkor, Chalmers alapján, az az állítás, hogy a víz az H_2O , szükségszerűen hamis másodlagos intenzióval rendelkezne w_2 lakói számára (vagyis minden kontra-faktuális kiértékelésben hamis értéket venne föl), annak ellenére, hogy ténylegesen a fordítottja igaz. Ebből látható, hogy miért lényeges része a deskriptivizmus (iii) az elméletnek.

A kifejezések elsődleges intenziója, amelyet Chalmers olykor episztemikus intenziónak nevez, és olykor megfeleltet a szűk tartalomnak, a lehetséges aktuális világállapotokról tett hipotézisek alapján egy episztemikus teret artikulál. Ez a tér szcénákból (scenario) épül föl. Egy szcéná tulajdonképpen maximális, központosított világleírás. Továbbá, és ami a szempontomból lényeges, Chalmers azon célból, hogy egy idealizált perspektívából betömje az elképzelhetőség és a lehetőség kapcsolatát, ezen az episztemikus téren definiálja az aprioritás fogalmát.

Mag-tézis: Bármely S mondatra, S apriori akkor, és csak akkor, ha S -nek szükségszerű elsődleges intenziója van. (Chalmers (2006) 64. old.)

Chalmers azon szándéka, hogy ezzel megadja a jelentés klasszikus fregei komponensét, amely arra is alkalmas, hogy helyreállítsa a metafizikai és az episztemológiai modalitás kapcsolatát, már több szempontból is szemben áll a putnami intenciókkal. A jelentés fregei elképzelésének problémáján túl így szól ugyanis *A „jelentés” jelentésének* a másik nagy toposza: „Az elképzelhetőség nem bizonyíték a logikai

lehetőségre... Az emberi intuíciónak nincs kitüntetett hozzáférése a metafizikai lehetőségekhez.”(Putnam (1975) 233.old.)

Továbbiakban elsősorban valamelyest részletesebben felvázolom, Chalmers miképpen véli megoldani az episztemikus és a metafizikai modális terek viszonya által felvetett problémákat. Ezen kívül igyekszem felvázolni párat abból a számtalan ellenvetésből, amely ezt az elgondolást érte. Végezetül bizonyos problémákon keresztül megvizsgálom, hogy lehet-e egy nem deskriptivista szemantikai olvasatát adni a két-dimenziós keretnek, amely igyekszik megőrizni azt az alapvető nyelvfilozófiai hozzáállást, amely véleményem szerint ezen elméletek mögött meghúzódik.

A *Megnevezés és szükségszerűség* szükségszerű aposzteriori proposíciókat előállító példái, mint említettük, arra hívják fel a figyelmet, hogy az aktuális világ tényei sokkal nagyobb konstitutív szereppel rendelkeznek a jelentésre nézve, mint azt a klasszikus racionalista jelentéseméletek feltételezték. A kérdés azonban, ami a két-dimenziós elemzés erős olvasatát mozgatja, arra vonatkozik, hogy vajon ezt a kapcsolatot a szemantika és az aktuális világ közt szemantikai primitív faktumként kezeljük vagy sem. Ha az első választjuk, akkor e filozófiai probléma megválaszolását a meta-szemantika területére száműzzük. Maga Kripke az előadásokban vacillálni látszik. Nem mintha a referenciát rögzítő leírásokat, vagy a kauzális láncot ténylegesen a szemantikai jelentés komponenseként kezelné. Azonban egy bizonyos passzusban, amelyet a két-dimenziós elgondolás gyökerének szokás tekinteni,³⁰ a következőket írja:

„Bizonyos aposzteriori szükségszerű igazságok esetében azonban mondhatjuk azt, hogy egy megfelelő szituációban minőségileg megkülönböztethetetlen bizonyítékok mellett az állításunk kvalitatív megfelelője lehetett volna hamis... Kiderülhetett volna, hogy a Heszperosz az nem Phószphorosz – ezt a pontatlan állítást pedig ezzel a korábban említett esetlegesen igaz állítással kell helyettesítenünk: két különböző égitest is elfoglalhatná azt a helyet a reggeli és az esti égbolton, amelyet aktuális a Heszperosz-Phószphorosz-Vénusz foglal el.”(Kripke 2007 112.old.)

Az aposzterioritás fenti fogalma által nyílt résben, amely alapján el kell ismerünk, hogy alapvető intuíciónk a világról, hogy tényei nyitva hagynak egy bizonyos modális játékkeret, még ha Kripke metafizikai modalitás doktrínája alapján, csupán episztemikusat is, remekül berendezkedhet egy szemantikai olvasat. Ugyanis, ha valami, akkor az a különbség, amely elválasztja egymástól a Heszperosz=Heszperosz és a Heszperosz=Phószphorosz proposíciókat, már eszmetörténetileg is, a szemantika felségterületének egyik központi magja. Frege klasszikus rejtvényének a meg

30 Lásd erről Soames(2005) 74.

oldása mintha feltételezne valamifajta szemantikai megfelelést az aposzteriori szükségszerű azonossági állítások és bizonyos leírások közt. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy a direkt referenciális terminusok tényleges jelentése tartalmaz rögzített leírásokat. Általában az erős két-dimenziós olvasat bírálói a két szempont (meta-szemantikai/szemantikai) összekeverésének tudják be az elmélet lehetőségét.³¹ Úgy tűnik, minden ott dől el, hogy az említett modális játékkeret a szemantika részének tekinthetjük-e, és miként definiáljuk azt.

Magának ennek az episztemikus modalitásnak a formális elemzési struktúrája Stalnaker *Allítások* című tanulmányából eredeztethető, habár ő azt a diskurzus dinamikájának reprezentálására alkalmazza. Ebben elkülöníti a propozíciót arról, amit mond (what is said).

Egy propozíció klasszikusan lehetséges világok halmaza, amelyekben az igaz. Ez demonstrálható egy mátrixszal ((a) ábra).³² Amit egy propozíció viszont mond a stalnakeri értelemben erősen kontextus-függő, amelyet a (b.) ábra³³ függőleges sorai reprezentálnak.³⁴ Így kapjuk meg a propozíciós fogalmat (propositional concept), amely egy komplex két-dimenziós intenzió, amely továbbá lehetséges világ-propozíció párokhoz rendel igazságértéket. Ami érdekes, az a propozíciós fogalom struktúrájában előálló átló, amit Stalnaker diagonális propozíciónak nevez. Mint Stalnaker megjegyzi, ez bár nem fejeződik ki egyetlen kontextusban sem, mégis reprezentálva van a propozíciónális fogalomban. Az igazságfeltételei a következők: igaz i-ben bármely i-re akkor és csak akkor, ha egy i-ben kifejezett megnyilvánulás igaz i-ben.³⁵

31 Soames (2005) 299.

32 (a.) ábra (i)(j)(k) Stalnaker (1978/1999) 80.

T F T

33 (b.) ábra (i)(j)

(i) T T

(j) F T

34 Stalnaker kétféle kontextus-függőséget említ: egyrészt függ a tényektől, másrészt a diskurzus sokszor megenged félreértéseket. Stalnakernél egy propozíció mindig szűkítés a lehetséges kontextuson (kontextus halmazon) a racionális diskurzus meghatározott szabályai szerint. Így a kontextusra kettős szerep hárul: egyrészt objektuma egy beszédaktusnak, amin az a szűkítést elvégzi, másrészt a kontextus lehetséges interpretációs keretet nyújt. (lásderről Stalnaker (1998/1999)) (Noha ez egy meta-szemantikai elmélet, azt Soames szerint ugyanazok az általános filozófiai nehézségek sújtják, mint az erős két-dimenziósokat. Nevezetesen a propozíció lehetséges világhalmazként való felfogása következtében az episztemikus és metafizikai modalitás egy területen, a lehetséges világok halmazán van definiálva. Lásd Soames (2005).

35 Stalnaker bevezet egy olyan propozíciónális fogalmakon működő operátort, amely újra interpretálja azokat a diskurzus logikája szerint. Az egyik ilyen a tör (dagger), amely

Ez tulajdonképpen minden egyes kontextusban megadja a propozíció kontextusban lévő igazságértékét, vagyis a kontextus-függés reprezentációja. Továbbá, és ami miatt a diagonális különösen izgalmas, elvlasztható általa az apriori és az aposzteriori fogalma. Apriori az a propozicionális fogalom, amelynek a diagonális propozíciója minden kontextusban igaz lesz. Ez a diagonális propozíció az, amelyet Chalmers elsődleges intenzióknak nevez, és amelynek feltételezése szükséges a fenti Mag-tézishez.

Stalnaker a maga eredményeit, mivel azok elsősorban pragmatikai jellegűek, meta-szemantikainak tekinti. Szerinte, ha általánosan megpróbáljuk a kaplani megoldást kiterjeszteni, ezzel el is kötelezzük magunkat az internalizmus mellett.³⁶ Így meglehetősen szkeptikus a chalmersi modális racionalizmussal szemben. Ahogy írja:

„Remek lenne egy tiszta episztemikus tér, amihez lenne apriori hozzáférésünk, és amit megadva lokalizálni tudnánk az eltérő nézeteinket arról, milyen az aktuális világ. De nem gondolom, hogy ezek a dolgok lehetségesek.” (Stalnaker (2006) 308.)

A szemantikai olvasat lehetőségéhez fel kell tételezni egy apriori hozzáféréssű episztemikus tartományt, amely alapján úgy adható meg az elsődleges intenzió, hogy az a Mag-tézist kielégítően viselkedik. De miként kell érteni ezt az elsődleges intenziót? Chalmers elemzi³⁷, a Mag-tézis kritériumának a kontextus-függő interpretációk nem felelnek meg. Azok minden lehetséges kontextusban igazként értékelnek ki az olyan nem szükségszerű kijelentéseket, mint a „létezik nyelv”.³⁸ Az episztemikus intenziótól azt várjuk, hogy olyan kontextusban is kiértékelhetőek legyenek, ahol pl. nem létezik nyelv.

Továbbá ezen kontextus-függő elemzéseknek van egy típusa, amelyet Chalmers orthografikus függésnek hív, és amelyet megfeleltet a stalnakeri diagonális propozíciónak. Ez tulajdonképpen egy fonológiai kifejezéstípus egy példányának esetleges kontextuális megjelenését adja meg. Ez a fajta intenzió, amely véleményem szerint az aposzteriori minden meta-szemantikai elmélete esetében elsősorban releváns, súlyos nehézségekbe ütközik, ha a propozíció episztemikus modalitását elemezni

---

a diagonális propozíciót rávetíti a horizontálisra. Stalnaker ezzel magyarázza bizonyos szükségszerű kijelentések informatív voltát.

³⁶ Stalnaker (2006) 302.

³⁷ (Chalmers (2006) Chalmers (2002)).

³⁸ Chalmers a maga episztemikus intenzióját a kontextus-függő intenziókhoz legközelebb a kaplani karakterhez állónak tartja, azzal a különbséggel, hogy az előbbi semmilyen kifejezéshez nem rendel állandó értéket. (Chalmers (2006) 116.)

akarjuk. Amint Yablo³⁹ kiemeli, az aposteriori szükségszerű mondatok esetlegessége nem a referáló kifejezés nyelvi jelsorának önkényessége. Stalnaker, mivel együtt kezeli a világ tényeinek és a nyelv építőanyagainak nem szükségszerű voltát, számára egy lehetséges kontextusban igaz lehet, hogy a „lónak öt lába van”, feltéve, hogy a 'láb' a farkra is referál. Azonban ez túl tág lehetőségfogalom, mivel mindent megenged, és így trivialitásában érdektelen. Továbbá, ezzel a meta-szemantikai intenzióval képtelenek vagyunk kezelni azt az intuitív különbséget, amely a lovas példamondat és a „Heszperosz=Phószphorosz” aposzterioritása közt fennáll. Az utóbbi mondat ilyen tulajdonsága, egy nyelvet konstansnak véve az aktuális világ alakulásának függvénye, amit Chalmers episztemikus függésnek nevez⁴⁰. Ezt reprezentálják az episztemikus lehetőségek. Ezen a tartományon definiálható a kifejezések elsődleges intenziója, amely ilyen lehetőségekhez rendel extenziót. A függvény modellezi az arra vonatkozó fogalmi-nyelvi intuíciónkat, hogy ha más lenne a világ, mit értenénk a meglévő fogalmainkon. Chalmers szerint egy ilyen intuíción tagadhatatlan. Tulajdonképpen az intuíción meglétének a feltételezése szolgál az erős két-dimenziós kép talapzatául.

Annai bizonyos, hogy a tudás szempontjából a világ több szinkrón alternatívát hagy nyitva alakulásának módjával kapcsolatban. Szemben azzal a kontra-faktuális intuíciónkkal, hogy a dolgok állása kinézhetett volna másképp egy lehetséges világban, ez egy kontra-aktuális⁴¹ hipotézis arról, hogy milyen a világ.⁴² Azt tudjuk, hogy az aktuális világ csak egy alternatívát enged meg, csak azt nem tudjuk melyiket. A tudás null-pontján a világ összes lehetséges módja elérhető, míg a tudás, a hit vagy a gondolat szelektál köztük. Míg apriori az, amely minden ilyen módon elérhető, az episztemikus lehetőség az, ami nem tudható apriori. Ez utóbbi analóg azzal, ahogy a lehetséges világot definiálni szokták: szcenárió ilyen lehetőségek maximálisan meghatározott módja. *Az episztemikus tér természetében* Chalmers

az elsődleges intenziót a verifikáció fogalmával határozza meg, amely olyan függvény, ami szcenárió - gondolat párhoz rendel igazságértéket. Ezt megkülönbözteti

39 Yablo (2002) 445.

40 Chalmers (2006) 116.

41 Ez Yablo kifejezése. Lásd Yablo (2002) 449. , Yablo (2008) 176.

42 Chalmers az elsődleges intenzió egy heurisztikájaként az indikatív kondicionálist adja meg szemben a kontrafaktuális szubjunktív kondicionálissal. Az episztemikus tér természetében (Chalmers (concs a)) érvel, hogy az általa definiált episztemikus tér és az episztemikus közelség fogalmával adható az indikatív kondicionális egy olyan elemzése, mely párhuzamos a szubjunktívvel. Ezzel kapcsolatban az egyik probléma az, hogy megenged az előtagban mera-szemantikai feltételt. (Lásd erről Yablo (2002) 453.) A legalkalmasabb kondicionális az elsődleges intenzió tesztelésére a „alakult”(turned-out) kondicionális, amely egyvelege az indikatív és a szubjunktívna.

a metafizikai modalitáson definiált kielégítés fogalmától. Míg az előző konstans az ikerföld-példák esetében az utóbbi változik.

Az episztemikus tér tehát szcénákból épül föl a verifikáció szerkezetének megfelelően. Chalmers elmélete azon áll vagy bukik, hogy e tér milyen struktúrával bír. Hogy ez elméletileg értékelhető legyen, fel kell tételeznünk egy ideális racionális ágenszt. Amint *Magával vonja-e az elképzelhetőség a lehetőséget?* című tanulmányában Chalmers elkülöníti egymástól a prima facie, esetleges és az ideális elképzelhetőséget, egy ilyen segédhipotézisre az episztemikus tér esetén is szükség van. Ha nem tételezzük föl, hogy az ágens konzisztens, akkor az episztemikus mező tulajdonképpen a lehetséges propozíciók hatványhalmaza lesz. Chalmers⁴³ az így kapott idealizált racionális tér alábbi elveit adja meg:

1. Teljesség (plenitude): Egy G gondolat episztemikusan lehetséges akkor és csak akkor, ha létezik egy S szcenárió, amely verifikálja G-t

2. Aktualitás: Minden G gondolatra, van egy egyedi S, amely aktualizált a G-n.⁴⁴

3. Igazság: Minden S és G-re, ha S aktualizált a G-n, akkor G igazságértéke: verifikál(S, T)

4. Kompozícionális: Minden S és G-re, ha G egy logikai kompozíció $\text{comp}(G_i)$, ahol a comp egy igazság-függvény, akkor verifikál(T, S) = $\text{comp}(\text{verifikál}(G_i, S))$.

5. Takarékoság: Ha S_1 és S_2 olyan, hogy minden lehetséges G-re, verifikál(S_1 , T) = verifikál(S_2 , T), akkor $S_1 = S_2$.

Ezek közül a teljesség(plenitude) princípiuma, amely központi jelentőséggel bír. Ahhoz, hogy az episztemikus szférát modellezni tudjunk ezeken a kereteken belül, az kell, hogy a teljesség elvének ne találjunk ellenpéldát. Ellenkező esetben Chalmersnek kellene ismernie, hogy van olyan episztemikus lehetséges állítás, amelynek nem felel meg a modellben egy szcenárió sem. Modellezésre Chalmers több, véleménye szerint ekvivalens, lehetséges javaslatot is ad. Ami különösen fontos a jelenlegi probléma szempontjából, hogy mennyire házasítható össze az episztemikus a metafizikai modalitás által atrikulált lehetséges világokkal.⁴⁵

43 Chalmers (consc a)

44 Egy „S aktualizált egy G gondolatot” azt az elgondolást fejezi ki, hogy az aktuális világ csak egyféleképpen lehet. Minden gondolathoz hozzátartozik az egyféle mód, ahogy a világ miféleképpen alakul az alapján.

45 Chalmers részletesen elemzi az alternatív lehetőségeket az episztemikus tér modellezésére. (Chalmers (consc a). Ezek olyan episztemikus fogalmakkal próbálják reprezentálni a

Chalmers egyik modellje a szcenáriókra az, hogy azok nem mások, mint központosított lehetséges világok. Az igazság és az aktualitás elve ebben úgy alakul, hogy az által verifikáljuk a gondolatokat, hogy hipotéziseket alkotunk arról, hogy melyik világ aktuális.

A központosított világ quine-i fogalma azért szükséges, hogy kezelje az indexikusokat. E nélkül ugyanis, megsértik a teljességet (plentitude). A világ teljes objektív leírása megengedi a „Ma péntek van” mondat igazságát és hamisságát is. Ha egy a leírás megenged két episztemikus lehetőséget, akkor az episztemikus szféra tágabb lesz, mint a lehetséges világ. Így Chalmers a világ központjába helyez egy ágens, akiről és akinek a helyzetéről ezek az indexikus kijelentések szólnak: így a két különböző lehetőség két külön világról szól.

A Kripke-Putnam példákat, a két-dimenziós keretre hivatkozva, és tulajdonképpen a verifikáció és a kielégítés közti rést feltételezve elemzi. Ezekben az ikerföld problémákban Chalmers nem lát semmilyen inkompatibilitást a teljesség elvére nézve, ami, mint majd látjuk, az egyik akhilleuszi sarka az elméletnek. Úgy tűnik ugyanis, hogy Chalmers írásaiban mintha felfedezhető volna valamifajta enyhe körbenforgás. Amikor a modális racionalizmus lehetősége mellett érvel, a két-dimenziós keretre hivatkozik, amikor viszont az utóbbi mellett kardoskodik, az apriori hozzáféréstű szcenáriókra támaszkodik. Mivel úgy tűnik ez a két sarkalatos pontja a chalmersi elméletnek egymást alapozza meg, azok végső bázisa a fent említett, Chalmers által feltételezett, kontra-aktuális intuíció megléte lesz.

Említ még pár esetleges ellenpéldát a teljesség elvére (plentitude) nézve, de mivel ezek filozófiai, metafizikai előfeltevésekre épülnek, nem jelentenek igazi kihívást az elméletnek. Vegyük Isten fogalmát. Elképzelhető, hogy Isten létezése szükségszerű. Tegyük föl továbbá: ennek tudása nem apriori, amennyiben feltételezhető, hogy episztemikusan lehetséges a balgatag számára az ő szívében azt mondani: „Isten nem létezik”. Egy ilyen helyzet lehetősége alapján úgy tűnik nincs elég lehetséges világunk. De, érvel Chalmers, egy aposzteriori erős szükségszerűség feltételezése meglehetősen spekulatív. Nem függ a merev-jelölés doktrínájától, így Chalmers visszajára is fordítja ezeket a példákat. Nem fogadja el az ilyen erős szükségszerűségek lehetőségét. Ha Isten szükségszerűen létezik, akkor egy ideális racionális ágens szemszögéből nem-létezése episztemikusan lehetetlen, vagy nem létezik szükségszerűen.

---

szcenáriókat, mint maximális hipotézis vagy maximális gondolat. Azonban lényeges Chalmers számára, hogy ezek ugyanúgy viselkedjenek, mintha központosított lehetséges világokkal reprezentálnánk a szcenáriókat, egyébként nem felelnek meg a Mag-tézisnek. Lásd Chalmers (2006) 77.

Tehát láthatjuk a két-dimenzionalitás neuralgikus pontja a teljesség (plentitude) princípiumának teljesülése. Ha ez adott, akkor az elsődleges - más néven episztemikus - intenzió artikulál egy elméletileg hozzáférhető apriori episztemikus struktúrát, amely kirajzolja azt a függést, amely fogalmaink és a világról alkotott tudásunk közt fennáll. Mint írja:

„Ez a környezet-függőség nem terjed ki az episztemikus tartalomra. A fogalom episztemikus tartalma általában meglehetősen független az aktuális extenziótól, és általában a módtól, ahogy a világ alakul. Egy episztemikus intenzió magában foglalja, miképpen van racionális ítéletünk arról, ahogy az extenzio és az igazságérték függ a világ alakulásától, így az aktuális környezet bárminemű ismerete nélkül kiértékelhető...” (Chalmers (1995/consc b) 13.old.)

Az episztemikus intenziót Chalmers sok szempontból alapvetőbbnek tartja a kontra-faktuálisnál. Az első úgy képzelendő el, mint a racionális ágens reprezentált térképe a világ lehetőségeiről. Egy bizonyos helyen úgy írja le ezt, mint amelyből megkonstruálható a metafizikai modalitás. Ha az elsődleges intenziót kiegészítjük a világról való tudásunkkal, megkapjuk a világ metafizikai modalitás lehetőségeit. Chalmers a legexplicitebben talán a következő helyen fogalmaz:

„Már láttuk, hogy egy fogalom szubjunktív intenzióját a környezettel összekapcsolt episztemikus intenzio határozza meg. Bizonyos esetekben ez az episztemikus intenzio megközelítő másolata, ahogy az egyszerű leíró fogalmakkal kapcsolatban; más esetekben az episztemikus intenzio aktuális világbeli extenziójának merevítése határozza meg.” (Chalmers (2002/consc b) 31.old.)

Ez a nyelv kép a következőt mondja: Vegyük ezeket a térképvariánsokat, szcenáriókat, plusz adjunk hozzájuk tapasztalati bemeneteket, amelyek szelektálnak köztük, és megkapjuk a módot, ahogy a világról beszélünk. Nem véletlen az a szoros párhuzam a logikai empirizmussal, amelyre Yablo hívja fel a figyelmet.⁴⁶ Önmagában egy ilyen kapcsolat lehetősége még nem feltétlenül érv a tárgyalt elmélettel szemben. Scott Soames is hasonló struktúrában vázolja fel egy modális episztemológia lehetőségét a *Referencia és leírás* című könyvében, amelyben tüzetes kritika alá veszi a két-dimenziós szemantika leírás elméletre hajazó válfajait.⁴⁷ Véleménye szerint a metafizikai lehetőségeknek van egy, az elképzelhetőség által atrikulált, episztemikus lehetőségstruktúrája, amely az alapján képzi meg a tényle-

46 Yablo (2002) 483.

47 Soames (2005) 208.

ges metafizikai lehetőségeket, amiképpen az aktuális világ empirikus evidenciáival találkozunk. Ezen empirista vonás meglelte nem meglepő, hiszen ezen elméletek részben arra születtek, hogy kezeljék az aposzteriori szükségszerű állítások modális státuszát.

Az azonban már távolról sem problémamentes, ahogy Chalmers két-dimenziós leírás elmélete ezt az episztemikus teret elképzeleli.

(i) Egyrészt, a világ aktualitásáról alkotott hipotézisek által nyert scenáriók apriori tartományát Chalmers megfelelteti kanonikus leírásoknak. (a) Ezek a leírások olyanok, amelyek csak szemantikailag neutrális kifejezéseket tartalmazhatnak. Ez a szemantikai neutralitás tulajdonképpen annyit tesz, hogy azon kifejezések kiesnek a deskripciókból, amelyeknek az elsődleges és a másodlagos intenzója nem esik egybe. (b) Továbbá Chalmers számára ahhoz, hogy a teljesség (plentitude) fenti elve metafizikailag érvényes legyen abban az értelemben, hogy a scenáriók tartománya megfeleltethető legyen a központosított lehetséges világoknak, azt is meg kell követelni, hogy episztemikusan teljesek (complete) legyenek a leírások. Pontosabban, ha a teljesség (plentitude) érvényesül, akkor egy ontológiailag teljes (complete) leírás, amely a világ minden neutrális igazságát maga után vonja, episztemikusan is teljes (complete) lesz. Ez a feltételezés végeredményben azt mondja ki, hogy egy adott világról szóló maximális hipotézis megalkotható neutrális terminusokkal is. Vagyis a világ minden igazságát kifejező leírásához nem tesznek semmit hozzá pl. a nevek vagy a fajta-jelölők. Chalmers tehát redukcionista a javából. Azonban nem is lehet más, különben az elmélete trivialitásba fulladna. Ha a kanonikus deskripciók tartalmaznának nem-neutrális terminusokat, akkor a „Víz H_2O ” igaz a w világban, ha w világban a Víz H_2O ” hipotézis lehetőségének a mintájára az elmélet a semmitmondás mocsarába süllyedne.

(ii) Másrészt azért, hogy az eddigi rekonstrukció utolsó darabja is a helyére kerüljön, Chalmers az (i) pontban elmondottak plauzibilitásé tétele végett feltételezi az igazság kifürkészhetőségének a tételét. Ez azt mondja ki, hogy a legtöbb terminushoz, amely egy igaz mondatban fellelhető, található az adott terminustól független leírás, amely képessé teszi a beszélőt arra, hogy az azt tartalmazó mondatról eldöntse, hogy fenn áll-e annak esete, amit mond. Összhangban a korábbiakkal, ez a tétel a „problémás” (nem neutrális) terminusokra is áll. Chalmers elsőként a „Víz H_2O ” példát elemzi ezzel kapcsolatban.⁴⁸ Adottnak véve vízszzerű anyag külső viselkedésének és a kémiai struktúrájának leírását, egy elégségesen racionális beszélő következtethet az előző mondat igazságára.

⁴⁸ Chalmers(2006) 90.

Túl azon a kérdésen, hogy ez a kép, amelyet a fenti leíráselmélet az igazságról és a világról fest, filozófiailag mennyire nem triviális, a Chalmers által adott nagyszabású koncepció a beszélő racionális ágensről mintha kompromitálná azt a kontra-aktuális intuíciót, amit az episztemikusan megjelenő világ lehetőségeiről szerezhettünk. Yablo véleményem szerint jogosan kéri számon rajta azt, hogy tisztázza magát Quine *Két dogma*-beli aggályaival szemben, ha a fentiek értelmében az ideális nyelvhasználó által apiori hozzáférhető első dimenzió által artikulált episztemikus tér tulajdonképpen olyan kondicionálisokból épül föl, amelyeknek előtagjában egy leírás szerepel, és amelyeknek az igazsága az elmélet szerint púztán a jelentéséből (elsődleges intenziójából) eldönthető.

Továbbá a két-dimenziós szemantika ezen erős olvasata ellen kritikaként fogalmazódik meg az is, hogy a nyelvről és a nyelvhasználatról alkotott felfogása meg lehetőszen kontra-intuitív.⁴⁹ Egyrészt úgy tűnik, túlságosan sokat követel meg a beszélő nyelvi kompetenciájától ahhoz, hogy empirikusan plauzibilis legyen. Az alapján ugyanis, hogy képesek legyünk értelmesen megjelölni a világ dolgait, és az elsőrendű intenzióknak megfelelően érthessük a szavainkat, egy implicit képességgel kell rendelkezünk egy e fajta holisztikus reprezentációs rendszer kezelésére. Ezzel összefüggésben az elmélet alapján a nyelv maga egyéni racionális belátások alapján szerveződik, és a nyelv publikus társadalmi jellege elhalványodni látszik. Ez nem meglepő, mivel az a klasszikus fregei jelentés és a szűk tartalom modellálására lett megalkotva. Azonban ez az individualisztikus nyelvkép következményeiben már kérdéses. Ugyanis az elmélet azt diagnosztizálja, hogy Levrier, a Neptunusz felfedezője, és felesége eltérő idiolektusban beszélnek. Mivel ő keresztezte el a bolygót, az előbbi számára a bolygó neve „bármí, ami az Uránusz pályájának a zavarait okozza” leírással egyenértékű. A neje viszont már merev jelölőként használja azt. Így a két személy számára eltérő elsődleges intenziója lesz a „Neptunusz, ami az Uránusz pályáját befolyásolja” mondatnak. Míg az Levrier számára apiori lesz, a feleség számára korántsem. Chalmers úgy orvosolja a problémát, hogy az episztemikus intenziót egy kifejezéstípus példányhoz rendeli hozzá.⁵⁰

Úgy vélem, Chalmers még további érveket fogalmazhatna meg amellet, hogy az elmélet célja egyfajta mindent látó „Nagy Testvér” „nyelvhasználatának” és racionalitásának a modellálása, amelyből később következtetéseket vonhatunk le a normál, empirikusan megfigyelhető racionalitással kapcsolatban is. Mint láttuk, ha formalizálni akarjuk azon intuíciónak a meglétét, amelyet a világról való tudásunk lehetséges alakulásáról szerzünk, egy ilyen idealizáció meglépése szükségesnek látszik. Azonban, részben emiatt, ha az elmélet számot próbál adni a klasszikus

49 Soames(2005) 209-220. , 339. , Bealer (2002), Yablo (2008).

50 Lásd pl. Chalmers (2006) 95.

jelentés-felfogás harmadik nagy problémaköréről, nevezetesen a propozicionális attitűd-tulajdonításról, komoly technikai nehézségekbe ütközik. A kérdés az, hogy „Béla azt hiszi, hogy...” vagy a „Béla apriori tudja, hogy...” típusú szerkezetekben a nem neutrális kifejezéseket tartalmazó mondatok melyik (elsődleges vagy másodlagos) propozíciója szerepel argumentumként. Úgy tűnik, hogy az egyik megoldás sem kielégítő - érvelnek hosszasan a kritikusok.⁵¹ Bealer a következőképpen: Tegyük fel Béláról, hogy igaznak hiszi, ahogy Kripke is tette, a (i.), „Szükségszerű, hogy Heszperosz = Phószphorosz” mondatot. Ebben az esetben az attitűd tárgya nem lehet a másodlagos propozíció, mivel az a triviálisan igaz, hiszen abban az azonossági állítás két argumentumhelyén ugyanaz a név áll ($h=h$). Nézzük meg a másik lehetőséget. Ebben az esetben az (i) mondat második tagmondata helyén a nem triviális ($h=p$) propozíció áll, ami azonban a két-dimenzionális elmélet értelmében nem szükségszerű. Így az (i) mondat hamis lesz, és Béla és Kripke is téved. Azonban az (i) mondat igazsága következik abból, hogy a „Heszperosz = Phószphorosz” szükségszerű propozíciót fejez ki. Az utóbbi tényt a két-dimenziós szemantika hívei is elfogadják, még ha a szükségszerűséget a második dimenzió területére utalják. Tehát az (i) nem lehet sem elsődleges, sem másodlagos propozíció. Úgy tűnik a propozicionális attitűdök problémája schol sem passzol be az elméletbe.

Soames könyvében a problémák gyökerét onnan eredezteti, hogy az erős két-dimenzionális szemantikák, Stalnaker elméletével egyetemben, a propozíció klaszikus felfogásának a hívei maradtak.⁵² Ebben az értelemben a propozíció lehetséges világok halmaza, szemben mondjuk a fentebb említett Kaplan által tematizált fogalmával, amely olyan strukturált entitás, amelyben az individuális terminusok helyén a tárgy áll. Mint említettük ennek az elképzelésnek elméleti tétje van a direkt referencia elmélet számára. Benne kifejeződik az aktuális világ kitüntettségének és az ezzel összefüggő, de re modális intuíciónknak filozófiai tartalma. Maga ez a metafizikai intuíció véleményem szerint a következőképpen ragadható meg: a világ tárgyai valahogy vannak, és ez teljesen független attól, ahogy mi megismerjük őket. A Heszperosz azonos volt a Phószphorossal, már mielőtt ez kiderült volna.

Kripke *Megnevezés és szükségszerűséghez* 1980-ban készült előszót enigmatikusan és megfontoltan azzal zárja, hogy még azt is elképzelhetőnek tartja, hogy a merev jelölés és a fregei rejtvény együttes kezeléséhez a propozíció fogalma

51 Soames könyvének tizedik fejezetében (Soames 2005) részletesen elemzi, hogy a fenti probléma a két-dimenziós szemantika minden változatának és gyengítésének miként okoz problémát. Ezen érvek ismertetéséhez részletesen fel kéne vázolni a két-dimenzionalitás soamesi tipologizálását. Terjedelmi okokból ettől eltekintek.

52 Soames (2005) 330.

nem is megfelelő eszköz.⁵³ A direkt referencia elméletek számára a proposíció struktúrált entitásként való megragadása azzal az előnnyel jár, hogy kifejezi azt az intuíción, ami az identitás és a modalitás közt meghúzódik, és amely Kripkét a merev-jelölés doktrínájához vezette. Ugyanabban az előszóban Kripke leírja, hogy tulajdonképpen az azonosak megkülönböztethetetlenségének⁵⁴ számára tagadhatatlan tétele az, amely motiválta a *Megnevezés és szükségszerűségben* kifejtetteket. A modális modellelméletben ez a következőképpen jelenik meg: $\forall x\forall y(x=y \supset \Box x=y)$. Eszerint metafizikailag az azonosság primitív belső reláció. Ebből következően a koreferens nevek azonossági állításokban szükségszerű proposíciót eredményeznek. Azon relációk listája, amelyek még ehhez hasonló szükségszerű proposíciókat adnak, úgy tűnik bővíthető, amint azt Kripke meg is teszi. Ilyen például az eredet vagy a fizikai összetételét alkotó anyag fajtája. Azonban – mint fentebb tárgyaltuk – ezek a szükségszerű állítások nem aprioriak. Ez egyrészt történetileg igazolható, gondoljunk a babilóniai csillagászokra. Továbbá intuitíve is belátható, hogy igazságukhoz empirikus evidencia, csillagászati felfedezés stb. szükségeltetik. Míg az ilyen állítások szükségszerű volta az aktuális világ felépítésének, aposzteriori voltak az aktuális világ tényeiről való tudás/nem-tudás lehetőségének a függvénye.

Ahogy korábban láttuk a két-dimenziós szemantika egyik ambiciózus törekvése abban áll, hogy azt a kapcsolatot elemezze, ami az aktuális világ és a metafizikai modalitás közt fennáll. Ellenben az a tény, hogy a proposíció fenti fogalmát működtetik - érvel Soames -, alapvetően félrefuttatja az egész vállalkozást. Az összekötterést a fent elemzett kontra-aktuális intuíción elemzése hivatott létrehozni, amelyet kifejezéseink elsődleges intenziója reprezentál. Mivel egy mondat számára ez egy elsődleges proposíció, a fenti fogalom alapján az valami lehetséges világszerű „entitás”. Nem véletlen, hogy amikor Chalmers az episztemikus és a metafizikai lehetőség összekapcsolásán fáradozik, a két szféra egymásra való leképezhetőségét igyekszik kimutatni. A korábban említett teljesség (plentitude) elvének metafizikai interpretációja ezt biztosítaná. A merevítés kerülő útján ennek köszönhetően Chalmers szerint az episztemikus szférából levezethető a metafizikai. Azonban, mint azt Soames és Yablo,⁵⁵ kimutatta ez tévedés. Képtelenség, hogy egy előttem lévő tárgy egy másikkal legyen azonos, vagy ne legyen azonos önmagával, bárhogyan is merevítsem a róla tehető leírásokat. Az, hogy ennek ellenére lehetségesnek tűnik, hogy a Heszperosz ne legyen azonos a Phósphorossal, modális tévesztésnek a következménye. Ez azt bizonyítja, hogy az episztemikus lehetőség megenged metafizikailag lehetetlen eseteket. Így látható, hogy az imént említett, *de re* modális

53 Kripke (2007) 150.

54 Kripke(2007) 134.

55 Soames (2005) 223. o. Yablo (2008) 176.

intuíciohoz, amely megképzí a szükségszerű aposzteriori állításokat, fontos, hogy az episztemikus lehetőség ne legyen leképezhető a metafizikaira, még a merevítés trükkjével sem.

A fent elmondottakból egy felől az következik, hogy ha meg akarjuk ragadni a világ aktualitásának a tényleges szerepét, nem megfelelőek azok a Chalmers által elemzett hipotézisek, amelyek a kvázi-aktualításokról szólnak. Yablo bolondok aranyáról szóló példája⁵⁶ igen szellemesen, és érzékletesen kimutatja az efféle hipotézisek impotenciáját. Ugyanis az „olyan mintha, de nem” fogalmak, mint a bolondok aranya, elemezhetetlenek a fenti két-dimenziós keretben. Esetükben az az érdekes, hogy ténylegesen, aktuálisan arany-e az vagy sem. A valóság-e „nyomasztó” súlya nem jelenik meg a chalmersi elsődleges intenzio által definiált kontra-aktuális intuíción. Ugyanis, ha abban valami úgy néz ki, mintha arany volna, az arany lesz egy alternatív lehetőségben. A tényleges aktualitással nem ilyen az episztemikus kontaktusunk.

De a helyzet még ennél is rosszabb. Azt kell látnunk ugyanis, hogy a két-dimenziós keret nem csupán az aktualitást, hanem a problémás szükségszerű mondatok aposzteriori voltát is félrediaosztizálja. A tanulmány jelen részének elején említettem, hogy a két-dimenziós keret szemantikai olvasata a Frege-rejtvénnyel összefüggő aposzterioritás fogalmában találja meg a bázisát. A kérdés az, miért tűnik lehetségesnek, hogy a Heszperosz ne legyen azonos a Phószphorossal? Véleményem szerint elég meggyőzőek Yablo azon érvei,⁵⁷ hogy a két-dimenziós szemantika a kripkei „kvalitatívan azonos episztemikus szituáció” fogalmát is rosszul interpretálja. Az ezen intuíción által definiálható episztemikus lehetőség nem egy lehetséges w_2 világ megfigyelőjének a lehetősége, aki tudatmódosító vagy másfajta fizikai felépítésének hatására ugyanúgy észlel egy valójában másfajta tárgyat, mint mi. Yablo alapján azt mondhatjuk, akkor van valaki ugyanabban az episztemikus szituációban, mint én, amennyiben azon esetben, ha én ugyanabban a szituációban lennék mint ő, akkor azt gondolnám, hogy ugyanaz a helyzet a valósággal kapcsolatban, mint most. Másképp fogalmazva ez annak a lehetősége, hogy „hasonmás” vagy „bolondok aranya” helyzetben találom magam. A két-dimenziós szemantika nem csupán a „bolondok aranya”-szerű fogalmakat nem tudja kezelni, hanem azt sem, hogy a tárgyalt lehetséges szituáció számomra legyen becsapós. Abban az episztemikus lehetőség egy iker-én vagy mintha-én lehetősége, aki számára a w_2 világ „kvalitatívan azonos szituációja” az XYZ anyagot vízként mutatja számára. De csakúgy, mint ahogy a kontra-faktuális szükségszerűségről szóló intuíción a mi nyelvhasználatunkról szól, a episztemikus lehetőség is a mi tévedésünknek a lehető-

56 Yablo(2006) és Yablo (2008)

57 Yablo (2008) 186.

sége. A két-dimenziós szemantika kezéből tehát nemcsak az aktualitás tényleges jelentősége, hanem az azzal átellenesen található episztemikus lehetőség is kicsúszik.

Összességében tehát látható, hogy a két-dimenziós jelentésemélet chalmersi programja több sebtől vérzik. Véleményem szerint a kritikusok által megfogalmazott aggályok, elméleti, technikai és empirikus síkon is olyan kérdésekkel szembesítették azt, amelyek igencsak kétségbe vonják plauzibilitását. Úgy gondolom azonban, hogy a két-dimenziós technikai aparátus kiterjesztése a nyelvelmélet számára olyan potenciált rejt magában, amely több szempontból is csábító lehet. Maga az a törekvés például, hogy szemantikailag elemezhetővé tegyük a kapcsolatot, amely az aktuális világ felépítése és a kifejezéseink referáló volta közt fenn áll, olyan gyermeke az erős két-dimenzionalitásnak, amelyet kár lenne a leírás-elmélet meleg vizével együtt kiönteni. Ehhez tüzetesen meg kell vizsgálnunk, milyen kapcsolat áll fenn az episztemikus és a metafizikai modális mező között.

Könyvében Soames⁵⁸ feltárhatónak tartja ezt a kapcsolatot, noha az véleménye alapján nem olyan direkt, ahogy azt a leírás-elmélet újabb örökösei képzelik. Az már ellenben korántsem triviális, miként képzelhető ez el, ha úgy próbálunk meg választ adni az ezzel a problémával összefüggő Frege rejtvényre, hogy közben le van tiltva az indexikusság kaplani fogalmának a kiterjesztése a fajta-jelölő és a tulajdonnevekre. Figyelembe véve a merev-jelölés elméletét, azonossági állításban két koreferens név azért lehet informatív, mert episztemikusan lehetségesnek tűnik az állítás ellenkezője, noha csupán egy más tárgyról szóló hasonló deskripció adható erről a lehetőségéről. Megint csak visszaérkeztünk az aposztericitás kérdéséhez. Véleményem szerint a pusztán kontra-faktuális intuícióna támaszkodó merev jelölés doktrínája és a direkt referencia elméletek szó szerint túl merev képet festenek a nyelvről és annak referáló képességéről ahhoz, hogy az aposzterioritás adekvát képét nyújtsák.

A *Referencia és leírás* a már fentebb említett helyén Soames ekképp elemzi a problémás kapcsolatot:

„Ebben a képben [mármint Soameséban – F.T.] az elképzelhetőség nem tévedhetetlen, de használható kalauz ahhoz, hogy mi is lehetséges metafizikailag. Nem tévedhetetlen, mivel mielőtt tudnánk eleget, hogy mi az aktuális, van egy csomó episztemikusan lehetséges világ-állapot, ami számunkra valódi lehetőségnek módon lehetségesnek tűnik...Mindnél többet tudunk meg az aktuális világról, annál többet farigcsálunk le a lehetséges jelöltek mezejéből, és annál inkább képszek leszünk meghatározni a valódi metafizikai lehetőségek területét.” (Soames (2005) 208. old.)

⁵⁸ Soames (2005) 329.

Ha korábban az erős két-dimenziós elmélet leírásokra redukálható viláfgalmát problematikusnak találtuk, úgy gondolom, ebben az esetben sem jobb a helyzet. Ez az „elmélet” is olyan implicit ontológiát tételez fel, amely meglehetősen aggályos. Bár Soames az előző passzust követően nyitott kérdésként kezeli, és azt állítja, hogy elmélete nem feltételezi egy olyan ideális eset lehetőségét, amelyben az aktuális világ összes igazságát ismerve, ismernénk a metafizikai lehetőség pontos tartományát, és így apriori ítélnénk meg azt. Azonban a tény, hogy a metafizikailag lehetetlen, bár episztemikusan lehetséges világhállapotokat az elképzelhetőség

tévedéseként írja le, és azt kiküszöbölhetőnek tartja, még ha regulatíván is, de ilyen irányba mutat. Az a propozíció, hogy a „Heszperosz azonos a Phószphorossal” nem csupán attól aposzteriori, hogy esetleg voltak emberek, akik az ellenkezőjében hittek, és empirikusan fel kellett fedezni, hogy tévednek. Véleményem szerint nincs igaza Kripkének, amikor azt írja a „kiderülhetett volna” intuíciónkról: „pusztán a jelenlegi tudásunk korlátaira, bizonytalanságaira utalnak.” Ezek az állítások azért aposzterioriak, mivel, még ha illuzórikusan is, számomra még most is adott valamilyen módon ezek lehetősége, noha tudom azt is, ez metafizikailag lehetetlen. Ha azonban ez folytonos velejárója a referáló szituációknak, úgy gondolom, filozófiailag helytelenül járunk el, ha kiküszöbölhetőként és esetlegességgként ragadjuk meg ahelyett, hogy ezt a folytonosan fellépő illúziót az emberi állapot egyik leg-sajátosabb tulajdonságaként íránk le. Kérdéses, hogy ha a bizonyos lehetőségek szisztematikusan és állandóan fellépő illúziója jelentkezik, mennyiben nevezhető még tévedésnek egyáltalán.

A tanulmány további részében arra teszek kísérletet, hogy megadjam a nyelvnek egy vázlataiban is elnagyolt képét, amely alapján az episztemikus lehetőség megkapja az elméletileg őt megillető helyet. Ehhez véleményem szerint elengedhetetlen, hogy az indexikusokon kívül a kripkei jelenségeket produkáló más kifejezés típusokat is szemantikailag kontextus-függőként interpretáljunk. Bizonyos filozófiai megfontolások alapján a kaplani két-dimenzionalitás kiterjesztésének a lehetősége mellett fogok érvelni, bár szöges ellentétben azzal, ahogy Chalmers elmélete ezt feltételezi. Ahelyett, hogy azt állítanám, hogy a jelentésnek a klasszikus fregeánus szemantikai komponense egy a leírások által artikulált apriori hozzáférhető szférát konstituál, úgy vélem, azért képes a nyelv egyáltalán referálóként funkcionálni, mivel ez a terület meglehetősen alulspecifikált. A bevezetőben említettem, hogy az indexikusokra (még mindig beleértve a demonstratívumokat) jellemző egyfajta „hanyagosság”. Direkten referálnak egy tárgyra, de azt, hogy mire pontosan, azt a kontextus dönti el. Ez ad egyfajta rugalmasságot a nyelvnek. Véleményem szerint ez a tulajdonsága sokkal általánosabb, mint azt pl. Soames feltételezi. Sőt, ha erősebben akarnék fogalmazni, úgy vélem, ez a direkt referencia kanti értelemben vett

transzcendentális feltétele is. A továbbiakban tehát megpróbálom az általánosított kaplanizmusnak egy transzcendentálfilozófiai olvasatát felvázolni.

Képzeld el az alábbi szituációt: egy szép reggel iker-Oszkár felkel, és miközben az újságot lapozgatja a reggeli kávéja mellett, a tudományos rovatban az alábbi szalagcímmel találkozik: „Az i-víz XYZ”. Meglepődik, mivel az ikerföldön az volt a bevett tudományos elképzelés, hogy az i-víz kémiai struktúrája XYZ. Miközben tovább morfondírozik ezen a következő gondolat jut eszébe: „Milyen furcsa, hogy eddig, miközben azt gondoltam, hogy erről az anyagról beszélek (a vázában lévő i-vízre gondol), most kiderül, hogy egy alternatív lehetséges világ (ha iker-Oszkár modalitási intuícója az iker-direkt referenciális elmélet szerinti, akkor metafizikailag lehetetlen) anyagára referálok, noha azt soha nem láttam. Mikre nem vagyok képes?” Ez a gondolat nyilvánvalóan abszurd. Putnam *A „jelentés” jelentésébeli érve*i a realizmussal kapcsolatban,⁵⁹ és az intuíció, hogy ebben az esetben egyszerűen azt mondjuk, korábban tévedtünk, helyesek. Azonban a korábbi tévedés belátásához az is szükségeltetik, hogy biztosítva legyen, hogy még mindig ugyanarról beszélünk.

De miből táplálkozik ez az intuíció? Nyilvánvaló, hogy csak az aktuális világgal kerülünk kontaktusba, az a realitás, azt tapasztaljuk, a többi csupán lehetőség. Ontológiailag az aktualitás redukálhatatlan kitüntetettséget élvez, amely episztemológiailag a róla szerzett tapasztalatként jelentkezik. És vajon miként tudjuk azt egy nyelvelmélet keretein belül megragadni? Előttem van egy tárgy, akkor tudok rá demonstratívan referálni, ha tényleg ott van - mint azt korábban említettük. A demonstratív referálás impliciten feltételez egy *de re* tapasztalatot. Ez a tapasztalatfogalom azonban véleményem szerint sem a leíráselmélet sem a direkt referencia elmélet keretein belül nem értelmezhető, mivel ontológiai „előfeltevés-ek” miatt az kizorul a látómezejükből.

Azt, hogy a leíráselmélet nem alkalmas erre, már láttuk. A demonstratívumok használatához sem nem szükséges, sem nem elégséges feltétel bármilyen leírás ismerete. Kripke modális érvének intuitív tesztje ebben az esetben is alkalmazható.⁶⁰

A merev jelölés és a direkt referencia doktrínájával azonban szintén baj van. Ezek alapján ugyanis úgy tűnik, hogy a szintén *de re* intuícióna támaszkodó nevek esetében a referenciának semmi köze a tapasztalathoz. Vegyük az alábbi szituációt! Létezik egy külső jegyekben megkülönböztethetetlen ikerpár. Legyen a nevük Ádám és Béla. Csupán Bélát ismerem. Tanúja vagyok, amint Ádámot halálra

59 Putnam (1975) 237.

60 Kripke(2007) 31.

gázolja egy autó. Mivel úgy tűnik, épp Bélát láttam, az alábbi kijelentést teszem: „Béla épp meghalt”. Ha ugyanekkor Béla mondjuk, magányosan halálra fagyott a Himalája csúcán, a tárgyalt elméletek értelmében igazat állítottam. A nyelv bármilyen tapasztaló szubjektum nélkül elvégzi a dolgát. Ez a példa variáció arra, hogy „A Heszpeszosz azonos a Phoszphorossal” állítás igaz volt, még mielőtt bárki észrevette volna, hogy tulajdonképpen a két név egy és ugyanazt a tárgyat jelöli. Korábban idéztük Wettsteint arról, hogy a kripkei-putnami eredményeket szokás egyfajta externalista „forradalomként” értékelni (analóg azzal, ahogy Kripke elválasztja egymástól a szemantikai/beszélői referenciát).⁶¹ Hiába emeli ki Soames az empirikus evidencia fontosságát a referencia-elméletben, ha az externalizmust túl erősen hangsúlyozzuk, akkor a tapasztalat – véleményem szerint – nyelvészetiileg releváns fogalma elemezhetetlenné válik.

Hogyan válhat tehát vizsgálhatóvá a tapasztalat e köztes világa, amely nem jelent sem szubjektív képzetet, se nem redukálható a róla tehető leírásokra, mégsem révedhetetlen (könnyen előfordulhat ugyanis, hogy egy yablo-i „bolondok aránya” szituációban találom magam)? A tanulmányt azzal kezdtem: tételezzük föl, hogy a nyelv alapvetően úgy épül föl, hogy bármilyennek is találjuk a világot, azt ki tudjuk fejteni. Ez egyben azt is jelenti, hogy az kellőképp rugalmas. Egyfajta nyitott struktúrát tételezünk fel róla. Az olyan tiszta demonstratív kifejezések osztálya, mint az „ez” és az „az”, lesz az a paradigma, amelyen ezt megpróbáljuk feltárni. Ezek a kifejezések azért is izgalmasak, mivel bennük semmilyen deskriptív tartalom nincs, emiatt nem is ikerföldesíthetőek.⁶² Egy ikerföld szcenárióban ha nem ugyanarra referálnak, mint aktuálisan, eltérő demonstrációt feltételeznek, mint az aktuális világbeli. Következésképpen nem is ugyanaz azok tartalma, így tehát ez az eshetőség nem ikerföld. A másik lehetőség, hogy ugyanaz a demonstrátum, de akkor szintén ugyanoda jutunk.

Kaplan a *Demonstratívumok*ban elkülöníti egymástól ezeket az „igazi demonstratívumokat” (pl. ez, az, ő, ott) a „tisztá indexikusoktól” (pl. én, most, itt etc...).⁶³ Az utóbbiak számára ahhoz, hogy a kontextus-függőséget reprezentáljuk, elég csupán a karakter, ami a kontextus egy adott paramétere alapján meghatározza a tartalmat. (pl. az én esetében a kontextus ágense). Az előbbieknél viszont, Fregét idézve, Kaplan szerint van egy olyan intuíciónk, hogyha más lett volna a demonstráció, más lenne a demonstratívumunk tartalma, amit a „tisztá indexikusok” analógiájára nem tudunk kezelni. A Kaplan által vázolt

61 Kripke (1977) 263. és 269.

62 Ezt megjegyzi Chalmers is. Lásd Chalmers(2006) 86.

63 Kaplan (1989) 489. Ezen distinkció nehézségeinek a részletes elemzését lásd Salmon (2002).

indexikus elmélete a demonstratívumoknak, amit Salmon „csupasz váz” (Bare Bones) elméletnek nevez, a kontextusra bízta, hogy demonstrátumokat rendeljen a demonstratívumok szintaktikai megjelenéséhez.⁶⁴ Ebben az esetben viszont, mivel megszűnik az episztemológiailag fontos megkülönböztetés a tartalom és az extenzió közt, az indexikus elmélet nem tudja kezelni azt a Frege-problémát, hogy az „Az az” azonossági állítás lehet informatív, vagy uninformatív aszerint, hogy milyen a demonstráció. Az indexikus elméletben a demonstráció mintha teljesen lényegtelen volna. Ezt megoldandó Kaplan egy javított fregei megoldást fogad el, amelyben szerinte a természetes nyelvi demonstratívumok általános formája az ő *Dthat* konstrukciója. Ez tulajdonképpen indexikus határozott leírás, amely direkten referál. A demonstratívumok karaktere úgy épül föl, hogy egy adott kontextusban direkten referálnak, ha kiegészülnek egy demonstrációval. A határozott leírás helyén a demonstráció szerepel. Azonban ez a megoldás – ahogy Salmon nagyszerűen elemzi – több szempontból nem kielégítő: (i) Ha Frege megoldásának analógiájára nem-teljesekként kezeljük azokat a kifejezéseket, amelyekből még valami nem-nyelvi elem hiányzik, a szemantikánk nagyon távol fog állni a kompozicionalitás bármilyen elvárható formájától. (ii) Továbbá, mivel ez az elmélet semmilyen önálló jelentést nem tulajdonít a demonstratívumoknak, és azokat szinkategorematicusoként kezeli, megsértjük Ockham borotvájának az elvét. A demonstratívumoknak, csakúgy, mint a „csupasz váz” elméletben, minden egyes szintaktikai megjelenésének más lesz a jelentése, attól függően, mi a demonstráció, noha, és ebben is igaza van Salmonnak, a természetes nyelvi intuíciónk azt sugallja, hogy demonstratívumoknak van egy állandó jelentésük.

Salmon megoldása a problémára kézenfekvő: hagyjuk ki a nyelvi jelentésből, ami nem oda való. A demonstratívumok általa módosított indexikus elmélete nem azt bízta a kontextusra, hogy demonstrátumokat rendeljen azokhoz, hanem demonstrációkat. Így megmarad az állandó jelentésük. Nem azok lesznek nem-komplettek, hanem a kontextusok lehetnek azok demonstráció hiányban. Ez a megoldás úgy ad választ a Frege-rejtvényre, hogy „Az az” mondat szemantikailag egyértelmű lesz. A triviális esetben ugyanazt a demonstrációt rendeli hozzá kétszer, a nem triviálisban viszont eltérőt. Az interpretáló kontextus feldúsításával megoldható a fregei rejtvény a demonstratívumok esetében. De elég, ha itt megállunk?

Nézzük meg az alábbi episztemikus szituációt: Egy korábban látott tárgyat egyszerű demonstratívumokat tartalmazó azonossági állítással reidentifikálok ((7) a.). Közelebb megyek és észreveszem, hogy tévedtem ((7)b.).

(7) a. Ez az.

b. Ez nem az.

⁶⁴ Kaplan (1989) 528. o. és Salmon (2002) 511.

Mi történt ebben a helyzetben? Ha Salmonnak igaza van a demonstratívumok karaktere nem változott. Azonban, ha szemantikai intuíción nem csal, akkor a demonstrációk sem. Ahhoz, hogy a két iménti mondat közt kapcsolatot feltételezzünk, ugyanazokról a tárgyakról kell beszélni az a. és b. mondatban. Deskriptíven valami hasonló közelítést adhatnánk a demonstratívumok karakteréről a demonstrációval összekapcsolva: (i) ez: a tárgy, bármi legyen is az, ami előttem van, (ii) az: a tárgy, bármi legyen is az, ami korábban volt előttem.⁶⁵ A demonstrációknak ugyanezen tárgyakat kell kiválasztaniuk a felismerés előtt és után. Ebből következően, a direkt referencia elmélet alapján, a propozícionális tartalom sem változik. Az azonossági állítások argumentumhelyein ugyanazok a tárgyak állnak mindkét mondatban. A (7) a. mondat hamis volt mielőtt kiderült volna a tévedés. Továbbá legyünk realisták - á la Putnam. Feltételezzük, hogy a világ sem változott meg. A két tárgy különböző volt korábban és különböző most is. Arról, ami korábban metafizikailag szükségszerűnek tűnt, most kiderült, hogy metafizikailag lehetetlen. Fontos azonban megjegyezni, hogy a metafizikai/szemantikai intuíción azt súgja, hogy amikor ezt hittem, nem azt gondoltam, hogy a korábban látott tárgy lehetne ennek a helyén, vagy fordítva. Erről hittem, hogy az. A két lehetőség nem ugyanaz. Míg az előbbi helyzet esetlegesen igaz lehet, az utóbbi szükségszerűen hamis.

Úgy is átfogalmazhatnánk a problémát, miként lehet informatív egy demonstratívumokat tartalmazó tagadott azonossági állítás. Véleményem szerint ez egy genuin Frege-rejtvényhez hasonló kérdés. Miképpen referálhatok úgy korábban, hogy ne legyen nyilvánvaló a tévedésem? Mi változott meg a prezentáció módjában? Három kézenfekvő megoldás adódik, amelyek tulajdonképpen egyenértékűek: a.) a kontextus változott meg; b.) valamiképpen a demonstráció változott meg; c.) tovább dúsítjuk a kontextust. a.) Kézenfekvően adódik, hogy kontextus változott meg. Közelebb mentem a tárgyhöz, észrevettem, hogy tévedtem. De ahhoz, hogy biztosítva legyen, hogy ugyanarra demonstrálunk, valahogy a kontextusok össze kell legyenek kapcsolva. Hogy ezt szemantikailag elemezni tudjuk, valamiképpen modellezni kéne a kontextusok szerveződési struktúráját. b.) Salmon indexikus elmélete alapján, mivel a demonstrációt a kontextus rendeli a demonstratívumokhoz, a kontextusváltozást elemezhetjük a demonstrációban történt változásként. Ekkor azonban a demonstrációk finomabb szövetét kell feltárnunk. Kaplan a *Demonstratívumok*ban említi a perspektíva nélkülözhetetlen szerepét a demonstráláshoz.⁶⁶ A kérdés: milyen új perspektívából adódik a tárgy a (7) b második demonstrációjában? c.) A harmadik lehetőség, hogy a kiterjesztjük a

65 Feltételezem, hogy az „az” nem anaforikus a példában.

66 Kalpan (1989)a 525. Később már az intenció szerepét hangsúlyozza. Lásd Kaplan (1989)b 582.

kontextus eddig ismert paramétereit. Mi történik a fenti szituációban? Másképpen tapasztaljuk a tárgyat. Ezzel véleményem szerint megadható a tapasztalat – bármit is értünk alatta – formalizálható definíciója: A tapasztalat nem más, mint ami vagy megerősíti, vagy megváltoztatja a metafizikai intuíciónkat. Metafizikailag lehetséges világokból lehetetlent csinál és fordítva. A kontextust pedig meghatározhatjuk ezen tapasztalatok valamilyen rendezett struktúrájával. A tapasztalatok felülírják egymást, és egy kontextusban vannak kiemelkedő pontok a tapasztalatok közt. Ahhoz, hogy ugyanazt az eredményt nyújtsák, amint azt a direkt referencia elméletek feltételezik, a demonstrátum meghatározásához mindig feltételezünk egy legvégső tapasztalatot. A (7) a. mondatban is eltérő volt demonstratív kifejezéseink tartalma, mivel a kontextust olyanként határoztuk meg, amelyben a (7) a. t1 tapasztalata után van egy azt felülíró t2. Ellenben, ha a kontextus más lett volna a tartalma is más lett volna. Ez a tárgy előttem, amire referálok és a másik tárgy, amelyik előttem volt, identikus lett volna.

Véleményem szerint a szemantikára nézve végeredményben mind a három pont ugyanazt az elméleti lehetőséget fejezi ki pepitában. Ahhoz, hogy a tárgyat szükségzerű aposzteriori kijelentések aposzteriori voltának adekvát elméletét adhassuk, ki kell hagynunk az intuitív nyelvi jelentésből azt, ami nem oda való. Ez azonban nem hagyja érintetlenül a nyelvi jelentések szféráját sem. Egy adott kifejezés karakterét oly módon kell meghatároznunk, hogy a kontextus releváns paramétereivel kiegészítve a tartalmat kapjuk. Úgy gondolom, hogy az, ami kiderül a fenti példa kapcsán, hogy minden gond nélkül tudunk úgy a tárgyakra referálni, hogy azok identitásának kérdése bármilyen szerepet is játszana ebben. A propozicionális tartalom felől szemlélve viszont az azonossági állítások kiértékelésében ez igencsak lényeges kérdés. Ebből következően helyes megoldásnak tűnik, hogy az individuális terminusok karaktere úgy legyen meghatározva, mint amely jelentésében valamiképpen magában foglal egy tárgyszerű formális entitást. Ez a metafizikai intuícióna tekintettel „eunuch” módon viselkedik, amely formális helyet aztán kitöltünk a kontextus adott paraméterével. Ellenkező esetben meglehetősen nehezen magyarázható, hogy miképpen lehetek tévedésben az általam demonstrált tárgy identitásával kapcsolatban, és állíthatok metafizikailag lehetetlen dolgot. Mint azt korábban említettem, a tárgyat példában nem arról szól a tévedésem, hogy az egyik tárgy lehetne a másik helyén. Ez az eshetőség nem metafizikailag lehetetlen.

A fent elmitett megoldások közül a c.) variáns, vagyis, hogy a kontextus alatt a szokásos paramétereken túl még a szóban forgó tárgyról szerzett tapasztalatok struktúráját is értsük, azért is csábító, mivel véleményem szerint általa korrektül elemezhetővé válik az episztemikus modalitás régiója. Ennek következtében a kontra-aktuális intuíció Chalmers megoldásával szemben nem maximális világ-

leírásokról tett hipotézisekként, hanem tapasztalatok lehetőségéről szerzett intuitív belátás lesz. Másképp fogalmazva: „El tudunk-e képzelni olyan kontextust, amelyben egy adott állítás az igaz értéket kapja?” Ezzel egyúttal definiálni tudjuk, az aprioritás fogalmát, még hozzá kantianus szellemben. Az aprioritás szintetikus fogalma az, amely, úgy gondolom, megoldja a nyelvi elemzésben az episztemikus modalitás problémájában felmerülő kérdéseket. Kant az alaptételek analitikájának második részében, amelyben minden szintetikus ítélet legelső alaptételét⁶⁷ tárgyalja, az apriori szintetikus ítéletek feltételeként, azt szabja meg, hogy a tapasztalat lehetősége-feltétele egybeessen az abban adódó tárgy lehetőségének a feltételével.⁶⁸ Ez a transzcendentális gondolat tartópillére. Átültetve ezt az elképzelést a jelen probléma horizontjára, a következőképpen fogalmazhatunk: A tárgyak, amelyekre referálunk, lehetőségének modális intuíciója (kontra-faktuális) levezethető abból a módból, ahogy el tudjuk képzelni, ahogy azok a tárgyak a tapasztalatban megjelenhetnek. Vagyis egy állítás kontra-faktuális kiértékelését, az határozza meg, amiként a benne szereplő tárgy a kontextusban, a fenti értelemben véve, prezentálva van. Ezek alapján az aprioritás fogalma a következőképpen határozható meg:

Szintetikus apriori: Apriori P, akkor és csak akkor, ha nem képzelhető el olyan kontextus, más néven olyan lehetséges tapasztalat, amelyben P hamis.

Remek példa véleményem szerint az aprioritás efféle meghatározására, továbbá annak szintetikus voltára a Salmon által elemzett „Ez ez” állítás uninformatív volta, ha ugyanarra a tárgyra ugyanazzal a demonstrációval referálunk kétszer egymás után. De ugyanúgy apriori szintetikus és szükségszerű az „Ez nem ez” kijelentés, ha a demonstráció olyan, amely a látómező perspektívájából két elkülöníthető tárgyra irányul egyazon időpontban. A fenti meghatározással továbbá úgy gondolom kitapinthatóvá válik az aposzterioritás felfakadási pontja. „Ez ez” akkor válik azzá, ha a testi intencionalitás által meghatározott demonstrációk szerkezete úgy módosul, hogy lehetségessé váljon, hogy tévedünk. A perspektíva megnyílása egyúttal az episztemikus lehetőségek létrejöttét is jelenti.

A chalmersi episztemikus tér fogalma ebben az elképzelésben úgy módosul, hogy a „tér” kifejezést szó szerint vesszük. Vagyis az nem más, mint a világ tárgyaitól szerzett tapasztalatok lehetőségstruktúrája.

67 „Minden szintetikus ítélet legelső princípiuma így hangzik tehát: minden tárgy alárendelődik ama szükségszerű feltételeknek, melyek valamely lehetséges tapasztalatban a szemlélet sokféleségének szintetikus egységét egyáltalán lehetővé teszik.” (Kant (2004) 188. B197)

68 Kant (2004) 189. B197

Ezek után az aposzterioritás fogalma értelemszerűen úgy alakul P esetében: ha el tudunk képzelni olyan kontextust, ami hamissá teszi, akkor és csak akkor lesz aposzteriori. Mit is követel meg ebben az esetben a bal oldala a definíciónak? Aposzteriori, akkor lesz egy állítás, még ha szükségszerű is, ha el tudok képzelni egy olyan episztemikus szituációt, amelyben a világot úgy tapasztalom, hogy az ellenkezője az igaz, és ennek a tapasztalatnak a szerkezetét úgy képezem el, hogy olyan kontextusba ágyazódik bele, hogy nincs olyan tapasztalat, ami ezt felülírná. Ezen az aposzteriori lehetőség-struktúráján meghatározhatjuk az identitás tételének a fent elemzett, az azonosak megkülönböztethetlenségét kifejező leibnizi tételnél sokkal gyengébb formáját. Nevezhetnénk ezt az azonosak azonosíthatóságának vagy a különbözőek megkülönböztethetőségének:

(AZ) Ha $a=b$, akkor szükségszerűen elképzelhető olyan c kontextus, amelyben $\Box a=b$.

Tegyük fel, hogy Béla sorozatgyilkos, akit a rendőrség, a kilétét nem ismerve, elnevez 'A mézáros'-nak. A fenti elv azt mondja ki, hogy ha Béla és 'A mézáros' koreferensek, akkor olyannak kell lennie a kontextusnak, mint amelyben elképzelhető olyan tapasztalat, amiben ez ki is derül. Ez tulajdonképpen azt mondja ki, hogy nincs logikailag tökéletes büntény. Ez következik a Leibniz tételből, bár a fordítottja nem igaz. Attól, hogy el tudunk képzelni olyan tapasztalati kontextust, amelyben úgy tűnik $\Box a=b$, abból még nem következik, hogy $a=b$.

Végezetül ezzel már részben át is tértünk a kérdésünkhöz: kiterjeszthető-e a kontextus-függőség ilyesfajta felfogása a tulajdonnevekre. Véleményem szerint minden további nélkül. Remekül lehetne érvelni, hogy azért voltak képesek a korai csillagászok a Vénuszra referálni két különböző névvel téves metafizikai intuíciónak ellenére, mivel a névhasználatunk nyitottan kezelte az identitás kérdését, amennyiben a kontextusra bízta azt. Úgy gondolom, hogy a tulajdonneveket nyugodtan kezelhetnénk valamiképpen demonstratívumként.⁶⁹ A lényeges kérdés azonban, hogy elképzelhető-e olyan kontextus, a fenti értelemben, amelyben a „Heszperosz nem azonos a Phoszphorossal” igaz. Véleményem szerint Kripkének nincs igaza, amikor azt állítja, hogy amikor ezt elképzeljük, egy a Vénusztól különböző tárgyról képzeljük el azt, hogy esténként feltűnhet ott, ahol a Vénusz. Ezzel szemben a reggel látott tárgyról, ami a Vénusz és az este látott tárgyról, ami a Vénusz, képezem el, hogy nem identikus. Ebben az esetben megmarad a *de re* tárgyra való vonatkozás. Míg az előbbi metafizikailag lehetséges, az utóbbi korántsem. El tudjuk-e ezt ténylegesen képzelni? Ennek a kérdésnek a megválaszolását az olvasó metafizikai intuíciónak vérmérsékletére bízom. Azonban annyi bizonyos, hogy ha ennek lehetőségét valaki elvitatja, akkor elvitatja a „Heszperosz azonos a Phoszphorossal”

69 Nem szeretném elmosni persze a nyilvánvaló különbségeket a kétféle kifejezéstípus közt.

állítás aposzteriori voltát is. Az a fenti értelemben apriori lesz. Ebben az esetben úgy tűnik, hogy az elképzelhetőség mégiscsak tévedhetetlen forrása lesz a metafizikai lehetőségnek.

Összességében ez az elméletfoszlány ugyanazokat az eredményeket nyújtja a kérdéses kifejezésekkel kapcsolatban a kontra-faktuális kiértékelésekben, mint amelyeket a merev jelölés doktrínája. Az azonossági állítások igazsága minden lehetséges világban attól fog függeni, ahogy az aktuális világ adott kontextusa az adott mondat propozicionális tartalmát meghatározza. Igaz ez az ikerföld példák esetében is. Azokkal kapcsolatban elmondható, hogy iker-Oszkár episztemikus szituációja mindig úgy van megkonstruálva, hogy a felszínen identikus kontextusról kiderül, hogy mégsem az. Iker-Oszkár hamisat állít „Ez víz” kijelentés esetén, mivel az XYZ világ. Vagyis feltételezzük olyan más lehetséges tapasztalatok meglétét, amelyek a korábbi felülírják. És mi a helyzet akkor, ha az iker-földlakónk ugyan olyanak tapasztalja az éjszakai égboltot, mint mi, azonban a Vénusz pályáján két elrérő bolygó található? Igaz lesz, hogy a Heszperosz nem azonos a Phószphorossal? Annak ellenére, hogy a válasz igen, ez nem okoz problémát az „elméletnek”, mivel a tulajdonneveket a demonstratívumok analógiájára fogjuk föl. Ez körül-belül annyira probléma, mint amennyire az „ez” demonstratívval számtalan dologra tudunk referálni. Az lényeges viszont, hogy nem ilyen lehetőségekre hivatkozva próbáltam számot adni a tárgyalt propozíciók aposzteriori státuszáról.

Megpróbáltam az aposzteriori szükségszerű propozíciók episztemológiai státuszát úgy tisztázni, hogy azok transzcendentális lehetőségfeltételére kérdeztem rá. Alapjukat az azokat igazgató tevő tapasztalat lehetőségének a fogalmában találta meg. Az se nem redukálható a világról tett leírások láncolatára, se nem a világ realista felfogásában találja meg a helyét. Ellenben véleményem szerint azért tudunk egyáltalán aposzteriori informatív szükségszerű propozíciókat előállítani, mivel a világ és a tárgyak folyton, és csakis a tapasztalat szerkezetének megfelelően adódnak számunkra, és így is referálunk rájuk. Így szemben Soames fenti elképzelésével, ebben nem azért tűnik lehetségesnek, hogy Heszperosz ne legyen azonos a Phószphorossal, mivel még nincs empirikus evidenciánk az ellenkezőjéről, hanem mivel pusztán empirikus evidenciánk van az igazságról. Soamesnál a tapasztalat monoton módon szűkíti a tényleges metafizikai lehetőségeket. Véleményem szerint a tapasztalatok nyitott szerkezete az, ami folyamatosan megképz mind a metafizikailag lehetetlen, mind a metafizikai szükségszerű szféráját. Az aktuális világ, ahogy a tapasztalatban adódik, folyamatosan metafizikailag lehetetlen lehetőségeket is „gyárt”.

Végezetül el kell mondani, hogy tisztában vagyok vele, hogy mennyi nyitott probléma maradt tisztázatlan az eddig elmondottakkal kapcsolatban. Továbbá

meglehetősen homályosan kezelek olyan fogalmakat, mint kontextus, tapasztalat. Ez részben a tárgyból adódik. Az itt felvázoltak csupán egy elméleti lehetőség valamennyire felszínes körüljárásának tekinthetők. Pusztán megpróbáltam elnagyoltan felvázolni azt a kutatási irányvonalat, amit gyümölcsözőnek látok azon problémák megoldásában, amit az aposzteriori szükségyszerű kijelentések léte jelent egy modális episztemológia számára. Egy lehetséges nyelvemléter kidolgozásához talán le kéne porolnunk a kanti szintetikus ítéletek fogalmát. Annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy nem hagyhatjuk elemzetenül azt a mélyréteget, ahol szövevényesen és számtalan kapoccsal a testi tapasztalat és a merev jelölés összefonódik.

Irodalom:

Az idézett irodalmak közül némely olyan a szerzők munkásságát tartalmazó tanulmánygyűjteményből volt hozzáférhető számomra, amely írások korábban máshol megjelentek. Ebben az esetben úgy jártam el az idézésnél, hogy jeleztem az eredeti megjelenés dátumát. Ha van a második megjelenés, a hivatkozott helyek oldalszáma mindig erre vonatkozik. Chalmers bizonyos cikkeit csupán a honlapjáról értem el (<http://consc.net/chalmers/>). Ezek közül némelyik olyan formátumban van, hogy nem idézhető az oldalszám egyértelműen, így ebben az esetben csupán a tanulmányra hivatkozok.

Bealer, George (2002) Modal Epistemology and the Rationalist Renaissance. In Gendler-Hawthorne (szerk.): *Conceivability and Possibility*. Oxford University Press, Oxford, 2002.

Bozickovic, Vojislav (1995) *Demonstrative Sense*. Avebury 1995.

Chalmer, David J. (consc.a) The Nature of Epistemic Space (<http://consc.net/papers/espace.html>)

Chalmers, David J. (2002/consc. b) The Components of Content. In Chalmers (szerk.): *Philosophy of Mind*. Oxford University Press, Oxford, 2002/ lásd még (<http://consc.net/papers/content.pdf>)

Chalmers, David J. (2002) Does Conceivability Entail Possibility? In Gendler-Hawthorne (szerk.): *Conceivability and Possibility*. Oxford University Press, Oxford, 2002.

Chalmers, David J. (2006) Foundations of Two-Dimensional Semantics. In Carpietio-Macia (szerk.) *Two-Dimensional Semantics*. Calderon Press, Oxford, 2006.

Frege, Gottlob (2000) Logikai vizsgálódások I. rész: A gondolat. In *Logikai Vizsgálódások* Budapest, Osiris, 2000.

Gendler-Hawthorne (2002) Introduction: Conceivability and Possibility. In

Gendler-Hawthorne (szerk.): *Conceivability and Possibility*. Oxford University Press, Oxford, 2002.

Kant, Imanuel (2004) *A tiszta ész kritikája*. Atlantisz, Budapest, 2004.

Kaplan, David(1989 a) Demonstratives. In Almog-Perry-Wettstein(szerk.): *Themes from Kaplan*. Oxford University Press, Oxford, 1989.

Kaplan, David(1989 b) Aftertoughts. In Almog-Perry-Wettstein(szerk.): *Themes from Kaplan*. Oxford University Press, Oxford, 1989.

Kripke Saul (1977) Speaker's Reference and Semantic Reference *Midwest Studies in Philosophy* 11 (1977).

Kripke, Saul (2007) *Megnevezés és szükségszerűség* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007.

Lewis, David (1979) Attitudes *De Dicto* and *De Se* *Philosophical Review* 88/ 4 (1979)

Lewis, David (1980/1998) Index, context, and content . In Kanger-Öhman (szerk.): *Philosophical Grammar* Dordrecht, Reidel (1980)/lásd. még *Papers in Philosophical Logic*. Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Perry, John (1977/1993) Frege on Demonstratives *Philosophical Review* 86/4 (1977) /lásd még *The Problem of the Essential Indexical and Other Essays*. Oxford University Press, Oxford, 1993.

Perry, John (1979/1993) The Problem of Essential Indexical *Nous* 13 (1979) /lásd még *The Problem of the Essential Indexical and Other Essays*. Oxford University Press, Oxford, 1993.

Perry, John (1983/1993) Castaneda on He and I In. Tomberlin (szerk.): *Agent, Language, and the Structure of the World*. Indianapolis, 1983. / lásd. még *The Problem of the Essential Indexical and Other Essays*. Oxford University Press, Oxford 1993.

Putnam, Hilary (1975) The meaning of „meaning”. In *Mind, Language and Reality*. Cambridge University Press, 1975.

Recanati, Francois (2007) *Perspectival Thought*. Oxford University Press, New York, 2007.

Salmon, Natham (2002) Demonstrating and Necessity. In *Philosophical Review* 111/4 (2002)

Salmon, Natham (1989) The Logic of What Might Have Been. In *Philosophical Review* 98/1 (1989)

Soames, Scott (2005) *Reference and Description*. Princeton University Press, Princeton, 2005.

Stalnaker, Robert (1978/1999) Assertion *Syntax and Semantics* 9 (1978)/ lásd

- még *Context and Content*. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Stalnaker, Robert (1981) Indexical Belief. In *Synthese* 49 (1981)
- Stalnaker, Robert (1990/1999) Narrow Content. In Anderson-Owens (szerk.): *Propositional Attitudes*
- Stanford: CLSI (1990)/lásd még *Context and Content*. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Stalnaker, Robert (1993/1999) Twin Earth Rewisited. In *Proceedings of Aristotelian Society* 1993/ lásd még *Context and Content*. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Stalnaker, Robert (2006) Assertion Revisited. In Carpiéntio-Macia (szerk.): *Two-Dimensional Semantics*. Calderon Press, Oxford, 2006.
- Wettstein, Howard (1989) Cognitive Significance Without Cognitive Content. In Almog-Perry-Wettstein (szerk.): *Themes from Kaplan*. Oxford University Press, Oxford, 1989.
- Yablo, Stephen (2002) Coulda, Woulda, Shoulda . In Gendler-Hawthorne (szerk.): *Conceivability and Possibility*. Oxford University Press, Oxford, 2002.
- Yablo, Stephen (2006) No Fool' Cold:Notes on Illusions of Possibility. In Carpiéntio-Macia (szerk.): *Two-Dimensional Semantics*. Calderon Press, Oxford, 2006.
- Yablo, Stephen (2008) Beyond Rigidification . In *Thoughts*. Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Zvolenszky Zsófia (2007) *Megnevezés és szükségszerűség – Négy évtized távlatában*. In Kripke: *Megnevezés és szükségszerűség*. Akadémiai Kiadó Budapest, 2007.